WAT ONS NOG REST

Aline Sax

DAVIDSFONDS INFODOK

D

Sax, Aline

Wat ons nog rest / Aline Sax. - Antwerpen : Davidsfonds Infodok, [2023].
- 239 pagina's ; 21 cm.

ISBN: 978-90-02-27861-7

Een zeventienjarig meisje probeert in de laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog in Berlijn te overleven. Narratieve poëzie. Vanaf ca. 15 jaar.

Wereldoorlog II - Berlijn (TW)

2023-24-3880

WAT ONS NOG REST

Voor Annika, Erik en Wendy,
de lezers op mijn schouder

WAT ONS NOG REST

Aline Sax

DAVIDSFONDS INFODOK

DEEL 1

Het einde

Verjaardag

De kaarsen staan laag bij de grond.
Als hun vlam uitgaat,
worden kinderen opgetild
en in de lucht gestoken.
Het zuurstofpeil is weer
wat opgeschoven.
Duizenden monden.
Duizenden longen.
Steeds dezelfde lucht.
In.
En uit.

We luisteren.
Door het bidden,
het jammeren,
het huilen heen,
luisteren we naar buiten.
Waar de bommen vallen.
Als de grond trilt, stroomt zand
tussen de kieren van het plafond
in straaltjes naar beneden.

De bommen vallen langer,
harder,
dichter.

Voor de verjaardag van de Führer.
'Hij zal ons redden',
zeggen de mensen.
'Met nieuwe wonderwapens.
Hij zal het tij keren.'
Ik weet niet meer
wat ik moet geloven.
Waar blijft hij dan,
onze Führer?

Eén keer heb ik hem gezien.
Ik was tien.
Het was stralend weer.
We stonden langs de kant van de weg,
in onze smetteloze witte uniformen
van de *Jungmädelbund*.
Daar kwam hij.
Rechtopstaand
in een rijdende auto.
Als een soldaat,
strak in het gelid,
zijn arm opgestoken.
We groetten hem
en riepen:
'*Heil! Heil! Heil Hitler!*'
Toen keek hij me aan.
Hij kéék naar me.
En knikte. Heel kort.
Amper merkbaar.

Maar ik voelde de trots
door mijn lichaam stromen.
De Führer had naar mij geknikt.
Hij keurde me
goed.

De sirenes loeien over de stad.
Het is veilig.
Voorlopig.
We kunnen weer verder
met ons leven.
Vrouwen kruipen naar buiten,
vanonder het puin,
onder het stof.

Ik haal met diepe teugen
adem.
Verse lucht.
Niet gestikt.
Niet levend begraven.

Ik weet niet waar moeder is.
Ze heeft vast geschuild in een andere bunker.
Ik weet niet waar Gerhard is.
Hij helpt bij het graven
van antitankgrachten
in de buitenwijken van de stad.

Ik kan me niet voortdurend
zorgen om hen maken.
Dan was ik allang
doodgegaan
van angst.

Ik vervolg mijn weg
alsof er niets
gebeurd is.
Mijn boodschappentas is nog leeg.
Waar kan ik vandaag
mijn rantsoenzegels inruilen?
De straten zijn verlaten.
Geen uitgelaten kinderklassen.
Geen joelende jongens op de fiets.
Geen rinkelende trams
of strakke zakenmannen.
Dat zijn lang
vervlogen
tijden.
Alleen wij,
ruïnevrouwen,
zijn nog op post.
Mannen en zelfs jongens
vind je hier niet meer.

Enkel waar iets te krijgen is,
zie je volk op straat.
In lange rijen.
Geduldig wachtend.

Kolen?
Aardappelen?
Brood?
Je weet het pas als je aan de beurt bent.

Hier en daar
houdt een verdwaalde passant
halt
bij propagandablaadjes
die tussen de gaten
aan de muren
worden gekleefd.

Vredesonderhandelingen met Amerikanen

Hitlers ingenieurs leggen laatste hand
aan nieuw wonderwapen

De Führer en zijn Volk houden moedig stand!

Dood aan defaitisten!

Ik staar naar de woorden
tot ze hun betekenis
verliezen.
Ik wil het wel geloven.

Maar het rommelen van de artillerie
in het oosten
klinkt elke dag
dichterbij.
De onderhandelaars en de ingenieurs
moeten zich haasten.
Hoe lang houdt het Volk nog stand?

Wat verderop
hangt een andere boodschap
tussen het puin.

Dit hebben wij
aan onze Führer
te danken.

Bekende woorden
met giftig venijn
teruggekaatst.
Hoe vaak
verzekerde Goebbels
het ons:

Alles
hebben wij
aan de Führer
te danken.

Ook de ruïnes.
De vermiste vaders.
De dode broers.

Tegen een halve schutting geleund
staat de moeder van Brunhilde
(ze bakte altijd koekjes
voor de klasgenootjes
van haar enige kind),
een spade in de hand
en zwarte zweetvegen
op haar voorhoofd.
Puinruimen?
wil ik vriendelijk vragen
om een praatje te maken.
De schijn van normaliteit.

Tot ik over de schutting,
in hun tuin,
de deken zie,
naast een half gegraven graf.
Er steken nog net
twee schoenen
uit.
Ik slik mijn woorden
en onthutsing
in
en loop snel door.
Alsof ik zo kan vergeten
wat ik zag.

Maar niets wat ik
in deze stad
al zag,
raakt echt vergeten.

Het krijgt alleen
een deken over zich
zodat de vormen
vager worden.

Prijs

Een wachtrij
tussen het puin.
Vrouwen met tassen,
emmers,
een kussensloop.

Zonder erover na te denken
sluit ik me bij hen aan.
'Het duurt vast niet lang meer',
zegt een vrouw voor me
tegen niemand
in het bijzonder.
Ze heeft het niet
over de wachtrij.

We luisteren allemaal
naar het rommelen
in de verte.
Die verte
wordt elke dag
een beetje minder ver.
'Dat het maar snel voorbij is',
zegt een andere vrouw.
'Dan zijn we ervan af.'
Waarvan? vraagt niemand.
We draaien ons ongemerkt
van haar weg.

Zo'n uitspraak
zouden we moeten rapporteren.
We moeten vol overgave
geloven
en verder strijden.
Wie de moed laat zakken,
is het niet waard
het Volk van de Führer te zijn.
Maar er is niemand meer over
om aan te rapporteren.

We spreken niet over wat we
het meeste vrezen.

De sirenes gillen alweer.
Niemand verroert zich.
Je plaats in de rij
geef je niet zomaar op.
Ik kijk naar de lucht.
Vliegen ze over?
Zie ik stipjes vallen
uit de hemel?
Ik hurk neer,
grijp mijn knieën vast
en buig mijn hoofd.
Maar de klappen zijn daar,
niet hier.

Stap
voor stap
kom ik dichter bij
– nu zie ik het pas –
een poelier.
Dat geeft me
weinig hoop.
Vlees is voor geluks-
vogels.
Maar op de verjaardag van de Führer
trakteren de kippen.
Een borst
En een bil.
Een feestmaal.
En een halve emmer kolen.

Ik druk mijn tas
aan mijn hart
en haast me naar huis.

De laatste keer dat ik vlees at,
kwam het van een gebombardeerd paard
in de straat.
Met scherpe stenen beenden we het uit,
want niemand durfde
het kadaver achter te laten
om een mes te halen.

Feest

Thuis neem ik meteen
de trap naar beneden.
Een ingesleten routine,
alsof er geen huis meer is
boven de kelder.

Iedereen hokt hier
samen.
De meeste buren
gaan niet meer uit
als honger of dorst
hen niet dwingt.

Met lakens en spullen
is de kelderruimte
opgedeeld
in privévertrekjes
die alleen maar de schijn
van privé
proberen op te houden.

Moeder ligt op onze matras.
Haar ogen open,
haar geest gesloten.

'De bombardementen zijn voorbij',
zeg ik en ik wenk haar naar buiten.

Ik wil haar hier,
te midden van alle oren,
niet vertellen
over de kippen
van de Führer.

'Laten we nog één keer
boven vieren',
overtuig ik haar.
Ik open mijn tas
en haar ogen glinsteren.
Haar mond krult in een lach
die ik lange tijd
niet zag.

We beklimmen de trappen
als waren het
de onbegaanbare kronkels
van een Himalayapad.
Over losse treden
en langs bomgaten
laveren we naar boven.

De deur van onze flat
is gesloten,
de gevel erachter
staat wagenwijd open.
Je kunt tot aan
de Reichstag kijken.

Erachter kleurt de hemel
zachtroze,
alsof de zon
nooit verduisterd werd
door rookpluimen
en stofwolken.
Ik sta aan de rand
en sluit de ogen.
De koele avondbries
streelt mijn gezicht.
De geur van seringen
waait de oorlog weg.
Er loeien geen sirenes.
Er bulderen geen vlammen.
Er jammeren geen keldervrouwen.
Even zou ik kunnen denken
dat alles
maar een nachtmerrie was.

Moeder rommelt in de stoof
en zoekt naar lucifers.
Ik schuif de tafel naar het uitzicht
over de stad.
We hebben nog een kraakwit tafellaken.
Ik zet de mooiste borden klaar.
Alleen het tafelzilver ligt
veilig begraven
onder de linde
in het park.

Moeder gebruikt de laatste reuzel.
Het kissen van de kip in het vet
doet de rillingen
over mijn rug lopen
van genot.
Ik steek de kaarsen aan.
Hun gloed weerspiegelt
in de kristallen glazen
en geeft moeders gezicht
een flikkerende blos.
Zwijgend eten we.
Er zijn geen woorden
voor zo veel geluk.

Er is zelfs nog een stuk over
voor Gerhard,
als die genoeg gegraven heeft.

Moeder denkt
dat we de Führer vieren.
Ik vier
de stilte
voor de storm.

Wilhelm

Ik heb niet gedroomd
en dat is een zeldzaam geluk.
Droomloos slapen,
zonder schreeuwend
de anderen te wekken.
Uit de gedroomde nachtmerrie,
de echte in.

Ik blijf roerloos liggen
en geniet van dat korte moment
dat de realiteit nog niet
helemaal
is doorgedrongen.
Maar dan spits ik mijn oren alweer,
luisterend naar de artillerie
die opnieuw
iets dichterbij klinkt.

Gerhard ligt te slapen.
Hij draagt nog steeds
zijn bij elkaar gezochte uniform:
Hitlerjugendhemd,
luchtafweerbroek,
tramconducteursvest.
Zelfs zijn Luftwaffelaarzen
trekt hij niet uit.
Alsof de Russen elk moment
aan zijn bed kunnen staan.

Tussen de vuile vegen
op zijn slapende gezicht
schemert
de achtjarige
die hij ooit was.
Al zes jaar lang wacht hij
om een held te worden.
De oorlog heeft hem ingehaald.
Er is geen tijd meer voor helden.
Grachten worden gegraven,
barricades worden opgeworpen
om bang af te wachten.
Er is geen ontkomen meer aan.
Maar dat zeg ik niet,
want dan verhardt zijn blik en
sluit hij zijn oren.
'We moeten', knarsetandt hij dan.
Van wie dan?
Voor wie dan?
Ik vraag het niet.

Door de spleet in het laken
zie ik Frau Grüber
van appartement 2B
geknield naast haar toiletemmer
bidden.
Haar gevouwen knokkels zijn wit
van vastgeklampte hoop.

Ik sta stilletjes op
en stap
over slapende lijven,
opgetrokken benen,
en weggerolde armen
heen, de kelder uit.

Heeft Gerhard de kip opgegeten?
Of staat ze nog te wachten
in de pot op de stoof
tot iemand anders ze ontdekt?
In de gang trek ik mijn schoenen aan
en begin aan de klim naar boven.

Als ik de deur van onze flat open,
kijk ik uit over de stad.
Het licht heeft nog de zachtheid
van de vroege ochtend.
Toch hangt er alweer
een brandgeur in de lucht.
Ik houd me vast
aan de afgebrokkelde gevel
en leun
in het niets.
In het oosten stijgen rookpluimen op
als naderende onheilswolken.

Bijna stort ik
naar beneden,
als een krabbelend geluid
me uit mijn evenwicht brengt.
Muizen zijn hier,
bij gebrek aan eten,
allang vertrokken.
En toch klinkt geschraap
vanachter de deur van de slaapkamer.
Mijn blik vliegt
in het rond:
welk wapen
kwetst het meest?
Ik klem mijn hand
om een losse baksteen
als de deurklink draait.

Het is geen Rus,
geen plunderaar,
geen moordenaar of
verkrachter.
Het is Wilhelm.
Wilhelm van de overkant.
Wilhelm die gesneuveld is.
Wiens moeder al haar brieven terugkreeg
met de hartverscheurende stempel:
Vermist.
Tot niemand meer geloofde
dat hij ooit nog terug zou komen.

Wilhelm van de overkant,
op wie ik jarenlang een oogje had,
als ouderejaars
net buiten mijn bereik.
Die Wilhelm
staat nu voor me,
in zijn onderbroek.
Ik ben zo geschrokken
van zijn
– niet vermiste –
verschijning
dat ik niet meteen besef
wat een grappig gezicht het is.

Hij heft traag zijn handen
als hij de baksteen
in de mijne ziet,
alsof hij wil tonen
dat hij alleen zijn onderbroek
en geen wapens draagt.

Wat?

Waarom?

Hoe?

Jij?

Hier?

Alle vragen tollen,
raken verstrikt
in mijn hoofd,
komen niet
uit mijn mond.
'Ik heb er genoeg van.'
Zijn stem klinkt schor,
alsof hij dat maandenlang
alleen maar
heeft gedacht.
We kijken alle twee
tegelijkertijd
naar de overkant van de straat,
naar de puinhoop die
ooit
zijn huis was.
'Ze leeft nog', weet ik wat hij
– zonder woorden –
vraagt.
'Ze mag niet weten dat ik hier ben.'
'Ze denkt dat je dood bent.'
'Ik wil haar niet in gevaar brengen.'

Ik denk aan de deserteur
bij de brug aan de Ritterstraβe.
Het duurde vier dagen
voordat iemand de moed had
om de strop rond zijn hals
los te snijden.

Het beschuldigende bordje
op zijn borst
moest zijn kameraden
waarschuwen.
Maar afschrikking werkt ook
averechts.

Op huizen
die een witte vlag buiten hangen
wordt geschoten
door *Hitlerjugend*
in hun verkrampte pogingen
om anderen te overtuigen
dat ze helden zijn.
Wat weten zij
van de oorlog.
Wij, vrouwen, hebben liever
levende lafaards
dan dode helden.

'Heb je nog kleren?'
vraagt Wilhelm en hij houdt
zijn handen
beschermend
voor zijn kruis.
Ik maak in de slaapkamer af
wat hij begonnen was:
ik rommel door vaders
broeken, hemden, sokken
naar iets dat hem past.

‘Ik geef ze wel terug’,
zegt hij,
alsof vader ze ooit
nog nodig zal hebben.
Ook moeders brieven
kregen die gevreesde stempel.

Zijn uniform ligt op het bed.
Bezweet.
Bemodderd.
Bebloed.
Beschaamd.

De tijd
dat het kraaknet nieuw was
en vol trots gedragen werd
is een tijd
die niet meer van ons is.

‘Daar moeten we van af’, zeg ik
en ik loop naar de keuken.
Het kan dienen om de kip op te warmen.
Zijn medaille maakt hij niet los
als hij de kledingstukken
in de stoof propt.

Ik dek opnieuw de tafel
met het witte tafelkleed
en de kristallen glazen.
Niet vermist zijn
is ook een reden
om te vieren.

Wilhelms vuile handen
liggen ongemakkelijk
op het hagelwit.
'Dank je', mompelt hij
en in die woorden liggen
vele verhalen verscholen,
die ik voel schuren
onder zijn huid.
Ik wil hem vastpakken,
zijn onrust stillen.
Ik kan hem alleen maar
eten voorzetten.

Nu

Het geluid van de regendruppels
begint zacht,
wordt luider,
tot het wordt overgenomen
door inslagen
van de artillerie.
Zonder waarschuwing,
zonder luchtalarm
zet de beschieting in.
Dichter en harder
dan de voorbije dagen.

We moeten naar beneden!

'Ga', dringt Wilhelm aan.
'Ik blijf hier. Niemand mag me zien.'
Ik verstrak,
twijfel één moment
en hoop dat hij het niet gezien heeft.
Ik wil geen angsthaas zijn.
'Kom', zeg ik, en ik wenk hem naar de
slaapkamer.

Het ijzeren bedframe
zal ons beschermen
tegen rondvliegend puin.

Niet tegen de luchtverplaatsing,
die de benen van je lijf kan rukken.
Niet tegen een voltreffer,
die je volledig kan doen uiteenspatten.
Wel tegen glas en gruis en het gevoel
onbeschut te zijn.

Wilhelm kruipt niet onder het bed.
Hij gaat erbovenop zitten,
alsof de grond niet trilt,
alsof de lucht niet dondert.
En alsof het mij ook niet deert,
ga ik naast hem zitten.
Hij pakt mijn hand in mijn schoot.
'Ik heb veel aan je gedacht', zegt hij.
Of denk ik dat hij zegt,
want de inslagen zijn te luid
om iets te verstaan.
Maar ik hoef niet te verstaan
wat hij dan doet.
Als hij zijn arm om mijn schouders legt
en me naar zich toe trekt.
Als hij zijn hand in mijn nek legt
en zijn lippen de mijne raken.
Zijn adem is warm,
zijn tong stevig.

We raken
gulzig verstrikt
in de kleren van vader,
die hij weer probeert uit te trekken.
We proeven hongerig elkaars huid.
Omarmen, omklemmen.
Ik klamp me vast
aan zijn warme, levende lijf.
De artillerie vervaagt
en ik hoor alleen zijn adem
dicht bij mijn oor.

Voor het eerst in lange tijd
ben ik nergens anders
dan in het nu.

Weg

Als het gebulder verstomt,
zijn onze benen niet van ons lijf gerukt,
zijn we niet uit elkaar gespat.

Wilhelm gaat rechtop zitten
zijn rug naar me toegekeerd.
Op zijn schouder
zit een litteken
zo groot als een pfennig.
Het lijkt
alsof hij luistert
naar de stilte.
'Ze komen eraan.
Je moet hier weg.'
Wanneer ik mijn kleren aantrek,
kleeft de realiteit alweer
aan mijn huid.
Als olie
die ik niet afgewassen krijg.
Wilhelm draait zich naar me om.
Hij ziet er plots ouder uit.
'Ik meen het.'
Zijn blik boort zich
in de mijne.
'Je moet weg, voor de Russen komen.'
'Waarheen dan?'
'De stad uit. Weg.

Naar de Amerikaanse troepen.'
Hij keert zich van me af.
Ik kan niet weg.
Moeder is hier.
Gerhard is hier.
Waar zou ik heen gaan?
Berlijn is mijn stad.
Mijn thuis.
'Als de Russen doen met onze vrouwen,
wat wij ...'
Hij maakt zijn zin niet af.
Ik wil het ook niet weten.
De angst sluimert al
weken-, maandenlang
langs onze ruggengraat,
maar niemand praat
over wat de Russen
zullen doen
met ons.

'En wat ga jij dan doen?'
Hij kijkt me niet aan.
'Ik red me wel',
zegt hij zonder overtuiging.
Hij grijpt mijn handen
en drukt er een kus op.
'Ik red me wel', probeert hij
een tweede keer
te overtuigen.

Ik blijf zitten,
luister naar de stilte,
die onheilspellend
klinkt,
en weeg
zijn woorden.

Vader

Als ik weer in de kelder kom,
lijkt het
alsof er amper tijd
verstreken is.

Iedereen zit op zijn plaats,
als op een geposeerde foto.
Alsof het leven hier stilvalt
wanneer ik naar buiten ga,
en de tijd pas opnieuw begint te lopen
wanneer ik weer binnenkom.
Als poppen van een poppenkast
die levenloos neervallen zodra
ze van de bühne zijn.

Het dichtst bij de trap,
zit moeder.
Met onze matras
en spullen
heeft ze
een miniatuurwoonkamer
gebouwd.

Recht tegenover haar
laat Frau Grüber
de parels van haar paternoster
bezwerend tussen haar vingers glijden.

Het oude echtpaar Schwalm
hokt zwijgend naast elkaar.
Het partijspeldje
op zijn zondagse pak
poetst hij elke ochtend op.
Met hol geworden parolen
pept hij zichzelf op,
door zijn vrouw nagefluisterd,
uit angst eerder
dan uit instemming.

Waar Frau Pauli vandaan komt,
weet niemand.
Ze spreekt met een accent
van kilometers ver.
Waar haar baby geboren werd,
vertelt ze niemand.
Maar zingen kan ze wondermooi,
gedempt en sussend, tegen het hoofdje
in haar arm.

Aan het raam staat steevast
Wilhelms moeder.
Tussen de glassplinters door
blaast ze sigarettenrook
en staart ze naar de resten
van haar oude leven.

Tot slot de gezusters Gärtner,
wier omvang men vroeger
'gezellig' noemde,
maar waar men zich nu
vol nijd
bij afvraagt
waar zij hun eten halen.
Hun *Kaffeehaus* op de hoek
is door een voltreffer geraakt.
Nu beredderen ze de kelder
als was het een oude kroeg.
Elke ochtend maken ze koffie
van gebrande eikels.
Elke middag halen ze getweeën
de ketel waterige soep
die voor de hele straat
in de bakkerij van Herzberg
wordt gemaakt.

Onze eigen microkosmos.
Alleen Gerhard ontbreekt.
Het heldendom wacht niet.

De radio knort en sputtert,
komt onverwacht tot leven
en spuwt spetterende trompetten
de kelder in.
Ook het peertje boven de deur
gloeit weer op.

We luisteren met onze ogen dicht
naar het schelle geschal,
dat van de kelder
een veiligere wereld
lijkt te maken,
waarin geen buitengeluid
nog doordringt.
De trompetten verstommen,
gekraak
kondigt de nieuwslezer aan.
Wilhelms moeder draait de knop om
en smoort de stem
in de kiem.
We hebben genoeg
van hun leugens.

'Mutti.'
Ik schud moeders arm,
wacht tot ze me aankijkt.
Haar blik zwenkt langzaam,
als de zware loop
van een luchtafweerkanon,
mijn richting op.
'Mutti, we moeten hier weg.
We kunnen hier niet blijven.'
Ik leg dezelfde dringendheid
als Wilhelm
in mijn stem.
Een frons wurmt zich
tussen haar wenkbrauwen.

‘Waarom?’ zegt ze schor.
‘Waarheen?’
‘Weg. Voordat de Russen komen.’
De frons verdiept,
haar blik zwenkt weer weg.
‘En vader dan?’ klinkt het streng.
‘Hoe zal hij ons vinden,
als hij weer thuiskomt?’
De vraag verwacht
geen antwoord.
‘We wachten op hem.’
Het is haar toon die geen weerwoord duldt.
Dezelfde toon als
‘was je achter je oren’ en
‘eet je brood op’.
Wat ik ook zou inbrengen
zou botsen op gesloten oren.
Haar beslissing is genomen.
Onverzettelijk is een woord
voor haar bedacht.

Zelfs als ik durfde,
zou ik geen argumenten kunnen verzinnen
behalve de borende blik
en de dringende stem
van Wilhelm.

Waar moeten we heen?

Hier hebben we
een kelder waar we binnen mogen.
Hier weten we
welke winkels nog bevoorraad worden.
Hier kennen we
de schuilplaatsen op weg naar de pomp.

Ik sta op en neem
de emmer naast de deur.
Ik wil niet doen alsof
ik wegloop,
maar mijn hoofd
heeft zuurstof nodig.

Mannen

De geluiden zijn anders.
Het rommelen
als van donder
in de verte
is opgehouden.
De stilte hangt
als een klam laken
over de straat.
Ik druk me tegen de gevel aan
en luister
hoe die nieuwe dreiging klinkt.
Een schot als een knallende zweepslag.
Een ratel van een andere kant.
Ik kan onmogelijk inschatten
hoe ver van me vandaan.

De route naar de pomp
ken ik met mijn ogen dicht.
Door gaten in het puin,
achter een omgekantelde tram
en langs de oude schutting
van een school.
Alleen de laatste dertig meter
moet ik rennen
over een pleintje waar we eens
kuierend flaneerden

terwijl onze ogen
in elke etalage
sjaaltjes en schoenen
kochten.

De sjaaltjes en de schoenen zijn weg,
het glas van de etalageramen
knerpt gebroken
onder mijn rennende voeten.
De pomp staat in het midden
van het plein.
Geen tram, geen boom,
geen muur, geen schutting.
Alleen een jongen,
van een jaar of veertien,
in het bruine hemd
en de korte broek
van de *Hitlerjugend*.

Even deins ik terug.

Alsof hij een
of andere
macht
over mij zou hebben.

Maar hij spiedt niet
of ik stiekem
witte zakdoeken
bij me draag.
Hij spitst zijn oren niet
of ik defaitistisch
zucht.
Hij pompt het water
zonder omkijken
in zijn emmer.
Ik wacht
mijn beurt af.

Op dat moment
gebeurt alles
zonder volgorde.
Hij valt.
Een schot.
De emmer wiebelt aan de pomp.
De echo ketst tussen het puin.
Ik laat me op de grond vallen,
wil verdwijnen in het gruis.

Geen tram, geen boom,
geen muur, geen schutting.

De jongen ligt naast de pomp.
Zijn dode ogen
staren
door me heen.

Een straaltje bloed
loopt
uit een gaatje in zijn hoofd.

Iemand, ergens,
wilde
dat precies déze jongen
doodging.

Een tweede schot.
Galmend.

Een straaltje water
loopt
uit een gaatje in zijn emmer.

Is mijn emmer
ook een doelwit?
Ik laat hem achter,
kruip weg van de pomp
en vraag me af
waar de ogen,
die overal kunnen zijn,
me niet meer kunnen zien.

Als ik bijna aan de rand
van het plein ben,
krabbel ik overeind
en ren.

Er klinkt
geen echo
van een schot.

Vanachter een halve gevel
kijk ik naar de jongen
die zo graag man
wilde spelen
dat hij geen man
meer worden zal.
Zitten zijn moeder en zus
in een kelder dichtbij?
Vragen ze zich
vanavond af
of gebeurd is
wat ze elk ogenblik
van de dag
vrezen?

Ik denk aan Gerhard
en zijn
Hitlerjugend-
luchtafweer-
tramconducteur-
Luftwaffe-
uniform.

Hoe hij er alles aan doet
om als soldaat
gezien te worden.
Om als gevaar
gezien te worden.

Deze jongen
lukte het
zelfs in korte broek.

Naast hem ligt mijn emmer,
een groter verlies.
Onze hele kelder leeft
van die ene emmer.

Ik draai me om
en loop de weg
terug.
De gedachte aan
de verbeten teleurstelling
die mijn lege handen
zullen teweegbrengen,
vertraagt mijn passen.

Ik loop langs de grote Allee
die eens levensgevaarlijk was
door slingerende fietsers,
tingelende trams
en toeterende auto's.
Nu is de leegte nog gevaarlijker.

Wat verderop is een barricade opgesteld
van fruitkratten,
karrenwielen,
ladekasten,
prikkeldraad.
Ik tuur naar de jonge gezichten
onder de te grote stalen helmen,
die de wacht houden
tot de Russen komen.

Geen Gerhard.

Achter me
komt een truck aangereden.
Ik draai me om
naar het vergeten geluid.
In de laadbak zitten soldaten.
Hun uniformen en gezichten
onder het aangekoekte bloed.
Hun haren stoffig.
Hun ogen leeg.
Achter de truck sjokken nog
mannen.
Mannen.
Strijders. Krijgers. Redders.
De hoop van het Duitse volk.
Ik kan geen medelijden voelen.
De mannen hebben ons alles ontnomen.

Strijd

De grond trilt.
Het kleine raampje van de kelder rinkelt.
Als een aardbeving
die heviger wordt,
dichterbij komt.
Ik kruis blikken met Wilhelms moeder
en vraag haar zwijgend
wat er nu weer
op ons afkomt.
Tot we het knarsen en piepen
van rupsbanden horen.

De baby wordt wakker,
herinnert zich zijn honger
en zet het op een krijsen.
We bijten op onze tanden.
Verbijten onze ergernis.
Het is niet zijn schuld.
Het is niet haar schuld.
Het is al dagen zo.
Hij krijst. Zij huilt.
'Ik heb geen melk meer.'
En wij kunnen haar niet helpen.
Dus blijft hij krijsen,
terwijl zij hem blijft aanleggen.

Na een tijd
valt hij van uitputting
stil
voor even.

Nu moet hij zwijgen,
gebieden de boze blikken.
Hij zal ons verraden.
Zijn moeder ontbloot haar borst
opnieuw.
Ze duwt zijn hoofdje tegen zich aan.
De baby weet beter
dan haar ijdele hoop.

'Hij zal ons verraden',
zegt Frau Grüber nu ook hardop.
Het gieren en loeien van de tank
klinkt nog dichterbij.
Het is een inferno,
dat als een borstel met ijzeren haren
aan open zenuwen krast.

Geroep van stemmen
die we niet verstaan.
Ik span mijn spieren.
Is dit het moment?

Het kleine raampje verduistert
als de tank langzaam langsknarst.
Dan klinken
de droge knallen van geweren.
Stemmen die ik wel begrijp.
De toren van de tank draait.
De dreun van het schot
davert door de kelder,
slaat de adem uit onze longen,
verdringt alle lucht.
Zelfs de baby schrikt en zwijgt.
Voor een ogenblik.
Daarna krijst hij
nog harder.

Als hij
naast ons
staat
kan hij niet
op ons
vuren,
probeer ik de angst
weg te redeneren.
Ik houd mijn hoofd
tussen mijn knieën,
klem mijn handen
om mijn oren,
en houd mijn mond open.
Zo hebben we het geleerd.

Goede Duitse meisjes kennen
de juiste houding
om aan de luchtverplaatsing
van ontploffingen
te weerstaan.

De geluiden
laten zich niet buitensluiten.
De angst drukt
op mijn trommelvliezen,
op mijn borst.
Alsof de kelder krimpt
tot doodskistformaat.

Ik moet hier weg,
denk ik, en plots
breekt de brok paniek
in mijn binnenste open.
Ik sta op,
vlucht naar de trap,
door de deur,
zonder dat iemand
kan reageren.

In de traphal
schrik ik.
Twee soldaten
draaien zich vliegensvlug
naar me om.

We herademen
tegelijkertijd
als we elkaars
kleren herkennen.
Een van hen
legt een vinger
tegen zijn lippen.
Ik knik en
leg hen niets
in de weg.
Zonder een geluid
sluip ik naar boven.

Wilhelm staat naast het gat
dat ooit een raam was
tegen de muur gedrukt
en kijkt spiedend naar beneden,
alsof het soldaat-zijn
instinctief
weer opgedoken is.

Zijn hoofd schiet
met een ruk
naar mij,
maar draait weer weg
als het de bedreiging
heeft gemeten.

‘De Russen komen’,
zeg ik overbodig.
‘Kom naar beneden,
bij ons ben je veilig.’
Ik weet niet
of mijn woorden waar zijn.
Maar ik wil het wel.
Alsof hij veiliger is
onder mijn blik.
Hij schudt kort het hoofd.
Ik vraag me af of
hij aan zijn moeder denkt.

Ik kijk hem lang aan en bedenk
hoe hij zich ongewapend
kan wapenen
tegen de woede
van zowel Russen
als Duitsers.
Ik heb geen revolver
in een nachtemmer
of een geweer
achter een kast.
Ik heb zelfs geen mes
dat meer dan boter snijdt.

Dus neem ik een vest van vader,
speld één mouw op
en hang ze over zijn schouders.

'Houd je arm dicht tegen je zij',
zeg ik en ik doe een stap achteruit
om in te schatten
of hij er
gewond genoeg
uitziet.

Kreek

Ik zie de flits in zijn ogen
voordat ik het hoor.
Laarzen op de trap.
We duiken de slaapkamer in,
zonder nadenken
de kast in.
In de woonkamer
klinken stemmen.
De slaapkamerdeur
wordt opengetrapt.
'Alles leeg!'
Ik heradem
als ik de woorden
versta.
Maar Wilhelm verstart.
De reden van zijn opgespelde mouw
was me alweer ontschoten.

De kast is donker.
De geur van mottenballen zwaar.
Mijn voet zit gewrongen
door de plotse duik.
Ik probeer stil
te gaan verzitten
maar kantel
tegen Wilhelm aan.

In de woonkamer
klinkt geschuif
van tafel en stoelen
die tot een barricade verworden.
Korte bevelen,
metalig gerammel
en niet veel later
het sputteren
van een machinegeweer.

Als ze de aandacht van de tank
maar niet
op ons huis vestigen,
bid ik.

Wilhelms arm beweegt niet.
Zijn borst gaat niet op en neer.
Ik hoor amper zijn ademhaling.
Zijn lijf is een en al
gespannen kramp.

In het duister
ruik ik zijn geur
en ik denk aan de kreek.

We lagen in het hoge gras,
Gisela en ik,
en lieten de zon
onze blote benen warmen.

We luisterden naar het geplons
van eenden in de kreek.

Het machinegeweer houdt op.
Bevreesd geschreeuw.
Gerommel.
Een bevel om te blijven.

Ons gesprek was
stilgevallen
in de loomte
van de middagzon.
Soezend
dommelde
ik in,

Droge, trage knallen
van gewone geweren.

tot luide kreten
me wekten.

Een rauwe schreeuw.
Het vuren valt stil.

Wilhelm
en Gisela's broer Kurt
stonden
poedelnaakt

spetterend
in het lendendiepe water.

De schreeuw wordt gejank.
Een ander jammert
om vol te houden.

Gisela kreunde
beschaamd,
maar ik
kon mijn blik
niet afhouden
van hun lenige lijven.

De jammerenden
hebben de laarzen op de trap
niet horen aankomen.

Een hunkering
die ik nog nooit
had gevoeld
vonkte van mijn buik
tot in mijn tenen.

Een luide dreun
doet de deuren van de kast trillen.

Gisela's broer had
het front
niet eens gehaald.

Oefengranaten
kunnen ook afgaan.

Het is stil in de woonkamer.

Ik weet niet waar Gisela is.
Ze woont maar vijf minuutjes verderop.

Nieuwe laarzen stampen
de slaapkamerdeur open.

Maar zonder telefoon
zijn we afgesneden
van elkaar.

'*Zdes' nikogo*!'
roept een hese stem.

Niemand maakt nog een wandelingetje
om te vragen
hoe het gaat.

Het wordt weer stil.

Ik laat mijn hoofd
tegen Wilhelm rusten
en stem mijn ademhaling
op de zijne af.

Tijd verglijdt.

De stilte blijft.

Tot ik dringender
dan de angst voor Russen
plassen moet.

'Blijf beneden',
sist Wilhelm nog
voordat hij de kastdeur sluit.

Russen

De hoofden rukken rechtop
als ik de kelderdeur opentrek
en een lichtstraal naar beneden valt.
Ik geef hun ogen
niet de tijd
te wennen
aan het licht
en loop regelrecht
naar de emmer onder de trap.

Je schamen
over het klateren
of de stank
doen we allang niet meer.
De toonhoogte van mijn plas
geeft aan dat niemand
buiten is geweest vandaag.

De lucht in de kelder is zwaar.
Ik proef hun angst op mijn tong.
Moeder kijkt me aan
alsof ze me een ongeruste uitbrander
wil geven,
maar ze zegt niets.
Ook de baby zwijgt.
Hij ligt
slapjes
in de armen van zijn moeder.

Alleen meneer en mevrouw Schwalm
fezelen en zijn naarstig op zoek
naar iets wat ze niet vinden,
ook al zijn ze er vast van overtuigd
dat het bij hun spullen lag.

'Wie heeft onze ampullen?'
Hij probeert zijn stem streng
te laten klinken,
maar ze slaat over
van angst.
Ik weet niet welke
ampullen hij bedoelt.
En ook de anderen
zwijgen.
'Wie heeft ze genomen?'
vraagt hij nog schriller.

'*Schatz*', legt Frau Schwalm
zacht haar hand op zijn arm.
Ze vouwt zijn vuist
om de teruggevonden buit.
Nu herken ik ze.
De buisjes cyaankali.
Bij de apotheker worden ze
vrij
verkocht.
'Als het moet,' prevelt Schwalm
tegen het flesje,
'zal ik niet aarzelen.'

Alsof hij liefkozingen fluistert
in het oor van een kind.

'Heb je er nog?'
vraagt moeder plots.

Herr Schwalm kijkt
naar Frau Schwalm
die kijkt
naar Herr Schwalm.
Ze zeggen niets.
Ze hebben er nog.
Maar hoeveel zullen ze zelf nodig hebben?
zie je hen rekenen.

'Alsjeblief', zegt moeder
als een kind.

Ik kijk haar aan.
Ze kijkt niet terug.
En wij dan?
wil ik roepen.
Wil je
ons
zomaar
achterlaten?

Nog voor meneer Schwalm
kan beslissen
of hij ze zelf wil houden,

stopt zijn vrouw
een buisje in mijn moeders hand.

Ik denk aan de gruwelposters,
de bulderpreken,
de gefluisterde verhalen
van vluchtelingen.
Wat is te verkiezen?
De Russen of het gif?

Als het licht
zich terugtrekt
uit de kelder
en de straat,
steekt niemand
kaarsen aan.
Ik heb de hele dag
niets gegeten.
Maar ik weet niet
of het weeë gevoel in mijn maag
angst
of honger
is.

Ik denk aan Wilhelm
boven in de kast
terwijl ik naar zijn moeder kijk.

In de nacht dragen geluiden verder
en horen we gezang in de straat.
Liederen in een ongewenste taal
door rauwe kelen en met veel gelal.
Zijn de schoten vreugdeschoten?
Onbeantwoord sterven ze
weg.

En dan knalt de deur open.
'Vie daar?' klinkt het vanaf de trap.
Gestommel.
Bundels van zaklantaarns
dalen de trappen af.
Gelach, gestommel.
Ik zie onze bange gezichten
in de bleke stralen licht.
De ene roept een andere.
Nog meer laarzen
bonken de trap af.
Een voor een
worden we gevangen
in de bundel licht.
'Horloge! Horloge!'
Ik steek mijn naakte polsen uit
en voel zweterige handen
langs mijn vingers gaan.
Ik knijp mijn ogen dicht,
als de zaklamp mijn nek inspecteert.
Moeders trouwring verdwijnt
tussen grove vingers.

Ik hoor Frau Schwalm huilen
terwijl ze haar vingers en hals leegmaakt
en alles in de gretige handen legt.
Haar laatste bezit,
haar pensioen,
haar levensverzekering
verdwijnt
in het donker.

Ons tafelzilver
ligt nog steeds
begraven in het park.
Of spitten de Russen
daar ook alles om?

Even plots als ze gekomen zijn,
zijn ze weer weg.
Gestommel nu naar boven,
en de deur die dichtslaat,
ons in het donker achterlaat,
met alleen Schwalms stille snikken
om wat stomme stukken.

Langzaam durf ik
mijn ingehouden adem
weer los te laten.
In de verte klinkt
nog steeds
soldatengelal.

Is dit het nu?

Is dit het einde?

Vermist

Ik heb geen oog
dichtgedaan.
Zoals niemand
in de kelder,
hoorde ik
aan de ademhalingen
en zag ik
aan het glinsteren
van open ogen
in het zwakke kaarslicht.

We deden wel
alsof.
Lagen in stilte
te luisteren
naar de geluiden
van oorlog en feest,
die stilaan verstomden
maar nooit helemaal
verdwenen.

Met het licht
komt ook de oorlog terug.
Iets verder weg, lijkt het.
Vandaag is een andere straat,
een ander huizenblok,
aan de beurt.

Als de baby begint te huilen,
sta ik op.
Zijn uithalen zijn zachter,
minder overtuigend.
Ik weet niet hoelang
hij het nog uithouden zal.
'Misschien vind ik melk',
doe ik in het voorbijgaan
een belofte aan zijn moeder,
die ik niet zou mogen doen.

Onwillekeurig loop ik eerst
naar boven.

In de woonkamer
liggen nog steeds
de soldatenlijken.
Ik kijk niet naar hun gezichten.
Wie zal hen begraven?
Wie zal hun moeder schrijven?
Of krijgt die na een tijdje
gewoon haar post
'vermist'?

De slaapkamer is leeg.

De kast is leeg.

Ik draai me om.
Er liggen
maar twee
– geüniformeerde –
soldaten.

Ik staar door
het gat in de gevel.

Je kunt
iemand teruggevonden
toch niet zo snel
weer kwijtraken?

Zijn eerste verdwijning
had me minder gedeerd.
Een gevoel uit het verleden.
Een wensdroom uit een tijd
die nooit meer terugkwam.
Nu is hij een deel
van deze realiteit.

Geen bloed.
Geen chaos.
Geen hemd
met opgespelde mouw.
Hij is er toch niet gewoon
vandoor gewandeld?

Puin

De route is vertrouwd.
De sfeer is dat niet.
Het licht heeft een andere kleur,
de lucht een ander gewicht.

Uit heel wat ramen
hangen witte lakens
te rafelen aan gebroken glas.
Wie ze heeft opgehangen,
is nergens te bespeuren.

Twee oude vrouwen
hebben op straat
een vuur gemaakt
van Hitlerportretten
en nazivlaggen.
De woede van de Russen
hoeft niet aangewakkerd.

Het gedruis van dichte wapens
klinkt altijd
net om de hoek.

Ik klauter de andere richting uit.
Over het puin van
andermans leven.

Ik weet dat ik Wilhelm niet zal zien.
Toch flitst mijn blik
naar elke beweging.
Meestal is het het flakkeren
van ongebluste brandjes,
of het wegglippen
van kattengrote ratten,
die zich tegoed doen
aan slachtoffers in het puin.

Wat verderop graaft een vrouw
met blote handen tussen de stenen.
Heeft ze iets gevonden?
Al was het maar een blik
gecondenseerde melk.

Als ik bij haar kom,
zie ik aan haar blik
dat het geen eten is
waarnaar ze zoekt.

'Hij moet hier ergens liggen',
jammert ze als aansporing.
Ik graaf mee,
vraag niet wie 'hij' is,
stapel stenen op een andere berg,
veeg gruis van tussen spleten.

Af en toe dreigt de hoop
waarop we staan
onder onze voeten
weg te glijden.

Mijn nagels bloeden.
Mijn keel zit vol stof.
Zolang zij niet opgeeft,
doe ik voort.

Het duurt jaren
vooraleer een blauw stuk stof
zichtbaar wordt.
Nu laat ik haar.
Ik ben te bang
voor wat we zullen vinden.
Ik geef haar gevoelens
de ruimte.
Een kwestie van minuten,
tussen opluchting en ontreddering.

'Hij' is tien of zo.
Zijn blonde haar is grijs.
Zijn ogen dicht, zijn lip gescheurd.
Zijn borst gaat moeizaam
op en neer.
Ik laat haar in haar vreugdetranen,
sluit haar leven voor me af.

Gecondenseerde melk.
Brood.
Water.
Iets.

Aan een pomp
hangt een emmer
met een bodempje water
op een bedje zand.

De hendel werkt niet meer.
Als ik voorzichtig ben,
is het misschien net genoeg,
ook al knerpt het zand
tussen mijn tanden.

Met een lege emmer
keer ik weer
naar huis.

Kans

Ik duw mijn schouder
tegen onze voordeur
als een man en vrouw
voorbijrennen.
En daarna nog een vrouw
en twee opgeschoten jongens.
Ze worden gedreven door
opwinding,
geen paniek.

'De luchtafweerpost is verlaten!'
roept een van de jongens me toe.

Meer woorden heb ik niet nodig
om de kansen te begrijpen.

Ik tik dringend
op het kelderraam.
'Kom!' roep ik.
We hebben geen seconde
te verliezen.
Ik wacht amper
tot Wilhelms moeder
buitenkomt.
'De luchtafweerpost is verlaten',
herhaal ik
en we zetten het op een drafje.

Het oude politiebureau
doet dienst als post
voor luchtafweertroepen.
Als wij aankomen,
is nergens nog
een uniform te zien.
De poort is niet meer
dan verwrongen staal
en op de binnenplaats
ligt het puin kniehoog.
Op het dak brandt
het kanon nog uit.
Maar niemand maakt zich zorgen
over ontploffingsgevaar.

Je bent maar beter
niet te laat.

Een man zeult
een half karkas
van een varken
naar buiten.
Een oude vrouw draagt
een tas die uitpuilt
van de flessen wijn.

We banen ons een weg naar binnen.
Nooit zie je zo veel mensen samen
als wanneer er geplunderd
kan worden.

Ik zoek de keldertrap.
Rekken
en rekken
en rekken
vol kaas
en brood
en koffie.
Het lijkt wel
Kerstmis en Pasen
in één.
Zelfs een fles melk!
Ik laad de emmer vol
en probeer tot boven de rand
te stapelen.

Op de binnenplaats
heeft Wilhelms moeder
een kist te pakken
gevuld met zeep
en bier
en marmelade.
Ze wendt zich af
om een pakje boter
te grijpen
dat iemand vallen liet,
als een klein scharminkel
naar haar kist grist.
Ze trekken beiden,
de bierflessen rinkelen.

Ik wil helpen.
Net op dat moment
klinkt het ratelen
van een machinegeweer.
Een man met armen vol brood
stort neer.
Iedereen duikt
naar de grond.
Een vrouw wil de buit
van onder de man trekken.
Opnieuw een salvo.
Ze valt
en bloedt
op het brood.

We laten de kist,
nemen de emmer
en haasten ons weg.

Misschien
hadden we
meer,
langer,
gedrevener
moeten zoeken.

Maar dood
brengen we
ook niets mee.

Nacht

Het brood en de kaas
verzadigden voor een keer,
hoewel de gezusters Gärtner
als volleerde ambtenaren
het eten rantsoeneerden.
Vanavond knepen ze
een oogje dicht,
maar de rest van de buit
ligt precies afgewogen klaar
in porties voor een volle week.

We zitten in stilte te genieten
van het gevoel van een volle maag.
De baby snurkt zelfs van voldoening.
Kleine gelukjes zijn schaars,
maar niet verdwenen.

Als de avond valt,
verstomt de oorlog.
We liggen op onze matrassen
met de gaslamp aangedraaid
en luisteren zwijgend
naar het Russenrumoer.

De gruwelverhalen
flakkeren als een zenuwachtig vuur
in mijn binnenste.

Een vrachtauto rijdt de straat in
en brengt stemmen dichterbij.

'We hebben geen ringen,
geen kostbaarheden meer,
we hebben hun niets te bieden',
hoor ik Frau Grüber
voor zich uit prevelen.

Haar woorden hangen nog
tussen ons in
als onze kelder
weer aan de beurt is.

Met vier zijn ze.
Dronken en lallend en luid.
Hun laarzen doen de treden trillen.
Hun stemmen vullen de ruimte.

Ik maak me klein,
trek mijn knieën voor mijn borst,
houd mijn hoofd gebogen.
Vanonder mijn wenkbrauwen
volg ik hun bewegingen.
Ze draaien en dralen
alsof ze in een winkel staan.
Ze gooien elkaar grappen toe.

Dan zien ze Herr Schwalm,
valt hun oog op zijn hand
die de hand van zijn vrouw omklemt.
Met drie passen zijn ze bij hem.

'Frouw? Frouw?'
schreeuwt de grootste
van het stel
Herr Schwalm in het gezicht.
Die durft niet meer
dan knikken.
'Noe mein frouw',
zegt de Rus,
tot grote hilariteit
van zijn makkers.
En hij graait
in Frau Schwalms rokken.
Haar man lacht verstijfd
alsof ze een grapje maken.
Eén richt zijn geweer op Herr Schwalm
terwijl een ander zijn broek losknoopt.

Herr Schwalm slikt en zwijgt.
Zijn vrouw jammert en smeekt.
Wij zwijgen en blikken weg.
Blij dat de aandacht van de Russen
niet op ons gericht is.

Lang zal dat niet duren,
vrees ik.
Het is nu of nooit.

Ik vlucht ongezien
de trappen op.
Weg van hun lachende smakgeluiden.

In de gang is het licht.
De vrachtwagen heeft zijn koplampen
op het gebouw gericht.
Als een merkteken op onze deur.

Ik loop door de gang
naar de achterdeur,
die altijd stevig
vergrendeld is.
Via de binnenplaats raak ik,
door het achterhuis,
misschien
op een veiligere plek.

De voordeur knalt open,
de koplampen
vangen mijn rug
in hun volle licht.
Ik zie hun schaduwen op de muur
nog voor ik hun bevelen hoor.

Alleen
ben ik
een vogel
voor de kat.

Ik schiet
door de gang,
val tegen
de kelderdeur aan,
wil ze openrukken.
De deur geeft niet mee.
Ze is vanbinnen
afgesloten.

Ik bons en schreeuw.
Ze horen me.
Doen niet open.

Er is geen tijd
om boos te zijn.

Ik krabbel
de trappen op,
hoor hoe de Russen me
joelend
achternazitten,
alsof het
een spelletje is.

Buiten adem
struikel ik
onze flat binnen.

In de woonkamer staat een Rus
te urineren
op de Duitse lichamen.
Als hij me hoort,
draait hij zich om
en grijnst.
Achter me klinken kreten
op de trap.
Mijn blik vliegt
naar de verlichte leegte
achter de gevel.
Eén stormloop,
net zo effectief
als cyaankali.
Ik heb de moed,
de tijd,
niet.
Een hand om mijn pols.
Een duw in mijn rug.
Te laat om me om te draaien.
De mannen lachen,
lallen naar elkaar.
De geur van alcohol,
zweet en bloed
walmt van hun lijven.

Eén grijpt me vast.
Een zware arm
om me heen
tast naar mijn borst.
Ik wurm me los,
val tegen de tweede.
Die grijpt mijn kin,
wil me kussen.
Ik wijk weer uit.
Een speelbal tussen hen in.
Ze lachen en roepen
dingen die ik niet versta.
De derde drijft me voor zich uit.
De anderen blijven
in de woonkamer
als hij me
de slaapkamer in duwt.

Hij gooit me op het bed.
Zijn lijf is zwaar.
Ik krijg nog amper adem.
Zijn gezicht dichtbij.
Zijn adem stinkt
naar drank
en rotte tanden.
Hij grijnst
en likt
mijn gezicht.

Ik draai mijn hoofd
weg,
knijp mijn ogen
dicht
en denk niet
aan wat ik voel
als hij
mijn slip
kapotscheurt.

De kastdeur
staat
op een kier
maar
Wilhelm
is er
niet meer.

Hij duwt

en stoot

en steunt

en kreunt

en ik

kan amper

ademen.

Ik verzet

me niet

en wacht

tot het

voorbij

is.

Als hij van me af kruipt,
en naar de woonkamer loopt,
laat hij de deur
open
voor de tweede.

En daarna
de derde.

Als ze weggaan,
dooft de vrachtwagen
zijn lichten
en lig ik
in het koude donker.

Ik grijp naar de deken,
omwikkel me,
begraaf me.

Ochtend

Als het licht wordt,
gaat de oorlog voort.
De mannen zijn weer elders
'nodig'.

Mijn ogen zijn
dik gehuild,
mijn hoofd bonst.
Ik trap de deken van me af.
Ik moet me wassen,
reinigen.
Elke veeg,
elke geur,
elk gevoel
van de Russen
van me af
wrijven,
schrobben,
schrapen.

Als ik aan de kraan
boven de badkuip draai,
komt er
– natuurlijk –
geen water uit.

Ik trap tegen de kuip.
Nog een keer.
Nog harder.
Alsof ik ze omver kan trappen.
Alsof de kuip een man is,
een lijf,
een gezicht
waartegen ik blijf schoppen.

Het is allemaal hun schuld!
Zij moeten me beschermen!
Waar zijn ze dan?
De vaders?
De moeders?
De lieven?
Al die volwassenen
die zeggen
dat het goed komt?
Die beloven
dat ze voor je zullen zorgen?

ZIJ

HADDEN

ME

MOETEN

BESCHERMEN

Maar er is niemand.
Een vader aan een ver front.
Een moeder die de deur sluit.
Een lief dat zonder woorden verdwijnt.

Ze hebben het laten afweten.
Ze hebben onze wereld vernietigd.
Ze hebben onze zielen vernietigd.
Niets achtergelaten
voor hun kinderen.
Ze zijn volledig opgegaan
in hun laffe verraad.

Een generatie gefaalden
die een generatie gedoemden
achterlaat.

Schaamte

Het is met weerzin
dat ik de trap afdaal.

Dit keer is de kelderdeur
niet op slot.

De hoofden draaien zich
naar me om.
Als ze me ziet,
begint Frau Schwalm te snikken.
Haar tranen zijn niet
voor mij bestemd.
Moeder zegt niets,
ze kijkt
me niet eens aan.
Ik blijf staan,
boor mijn blik
in haar rug.
Ze doet
alsof ik
lucht ben.

De anderen durven
haar stilzwijgen
niet te verbreken.

Waarom ben ik teruggekomen?

Ze hebben me verraden.
Ik draai me om,
ga de kelder uit
en loop de trappen op.

Voor de flat van Schwalm
blijf ik staan.
De deur staat op een kier.
Ik duw ze open.

Op zijn sofa
ligt Herr Schwalm
onderuitgezakt.
Het pistool
nog in zijn mond,
zijn hersenen
tegen de muur.
De cyaankali was niet
genoeg.

Kon *hij*
de verkrachting
van zijn vrouw
niet aan misschien?
Werd de schaamte
hem
te groot?
Ik walg van hem.
Hij laat haar
alleen
met het lot
dat ze moet dragen.

Ik beloof mezelf:
ik zal *nooit*
de uitweg
van de lafaard
kiezen.

Vertrek

Het is vreemd
hoe alle spullen
hun betekenis
verliezen
als het er echt
op aankomt.

Ik kijk rond in mijn kamer.
De meisjesboeken.
Het met schelpen versierde
juwelendoosje.
De bijbel
met gedroogde bloemen.
Het pakje brieven
van Gisela.
Mijn drie paar
schoenen.
Mijn favoriete
jurk.
De lippenstift
die Gerhard me
voor m'n verjaardag gaf.
Niets
is belangrijk genoeg
om mee te nemen.
Niets
hoort nog
bij mij.

Ik trek de kastdeur open
aan Gerhards kant
en kies uit wat me past.
De jurken, de panty's, de blouses
laat ik links liggen.

In de badkamer
neem ik een schaar
en knip,
zonder in de spiegel te kijken,
mijn haren kort.
Geen enkele soldaat
moet het nog in zijn hoofd halen.

Het hemd zit me ruim.
De broek snoer ik extra aan.
Ik trek mijn wandelschoenen aan
en haal vaders rugzak van de kast.
De deken kan goed van pas komen.
Gerhards jas en een paar extra sokken.
Een lege beker.
De laatste lucifers.
De rest laat ik achter.

Dat leven
heb ik niet meer.

In de straat
hebben de Russen
kwartier gemaakt.
Soldaten zitten op munitiekisten,
maken hun lopen schoon.
Een groepje staat om een vuur
van stoelpoten en kastdeuren.
Paarden dommelen
rond een baal hooi
en krijgen vers water.
Een kaalgeschoren Rus
krabt onder hun kin,
klopt hen bemoedigend
op de flank,
fluistert een liefdevol woordje
in hun oren.
De beesten worden beter
behandeld
dan wij.

Uit een veldkeuken
walmt een geur
die me misselijk maakt
van de honger.

De soldaten van gister
zijn niet hier.

Gelach weerklinkt.
Ik draai me niet om.
Het is niet voor mij bedoeld,
ook al voelt het zo wel.

Ik hoop dat Wilhelms moeder
niet door het raampje kijkt,
als ik de straat uitloop.

'Tiergarten', had Gerhard me
de laatste keer gezegd.
'We verdedigen Tiergarten.'
Dus daarnaar ga ik op weg.

Helden

Ik durf niet rechtstreeks
op gevechtsgeluiden
af te gaan.
Dus cirkel ik eromheen,
in de hoop ergens
Duitsers te zien.

Als ik aan het park
van Tiergarten kom,
liggen de geluiden
ver achter me.
Hier moeten de Russen
nog komen.
Hier zijn ze
nog een hypothese.
Alsof ik teruggelopen ben
in de tijd.

Het park heeft geen bomen meer,
alleen geknakte stammen.
De grond is doorgroefd
met kartelige loopgraven
en hier en daar een schuttersput,
waarin vanonder stalen helmen
ogen boven lopen gluren.
Te oude mannen.
Te jonge jongens.

De laatste horde.
De laatste hoop,
voor de Reichstag
achter hen.

Bovengronds
laveer ik tussen loopgraven.
Als ik een man was geweest,
zou ik een medaille hebben verdiend.
Bij elke put noem ik zijn naam.
Er komt nooit antwoord,
alsof ik niet besta.
Tot ik hem herken.
Ten volle geconcentreerd.
Panzerfaust in de aanslag.

Ik kniel neer
en noem opnieuw zijn naam.
Zijn blik flitst
een seconde naar mij.
Langer kan hij
de oorlog niet negeren.

Ik schud aan zijn arm.
'Ze zijn er nog niet!'
Ik weet
verdomme
beter dan zij
waar de Russen zitten.

Eindelijk kijkt hij mij aan,
verstoord.
'Het is voorbij', zeg ik.
'We moeten weg,
voor de Russen komen.'
Wilhelms woorden.
Toen hadden ze evenmin effect.
'Het is niet voorbij
totdat ze komen',
bromt Gerhard
tussen zijn tanden.
Hij kijkt weer door
het vizier
van zijn *Panzerfaust*.

'Je kunt niets meer doen.
Het is gedaan.'
Hij draait zich
met een ruk
naar me om.
'Ik ben geen deserteur.'
Zijn stem klinkt hard.
'Je bent niet eens soldaat.'
Ik zie zijn kaak verstarren.
'Alsjeblief, Gerhard',
Ik leg mijn hand op zijn pols
en gooi het over een andere boeg.

‘Alsjeblief, broer,
ik wil jou
niet ook
verliezen.’
Mijn smeekbeden
verstommen onder
een granaatinslag
‘Helden vluchten niet.’
Het is amper hoorbaar
van tussen zijn opeengeklemde kaken.
Dezelfde onverzettelijkheid
als moeder.
Het wordt nog
hun dood.

Maar niet de mijne.

Ik kijk hem
aandachtig
aan,
maak een portret
in mijn hoofd.
Want ik besef
dat dit
de laatste keer is
dat ik hem
zal zien.

Daarna sta ik op,
draai me om
en loop weg.

DEEL 2

Een begin

Vogels

Na de laatste
in puin geschoten huizen
en tot schroot herleide treinen,
laat ik de stad
achter me.

De weg voert me verder
door een bos.
Het is er vreemd
vredig,
alsof ik met de ruïnes
ook de oorlog
heb achtergelaten.
Hier en daar een open plek,
tussen geknakte bomen,
waar het zonlicht binnenvalt
en zomerige vlekken strooit
op de zachte grond.
Ik blijf staan en luister
naar het kwetteren
van vergeten vogels.
Als ik mijn hoofd
schuin houd,
klinken ze luider
dan de gevechten
in de verre stad.

Waarom
zijn we hier niet
veel eerder
gekomen?

Waarom hielden we
krampachtig vast
aan onze stenen woestenij
terwijl hier
de vrede leefde?

Ik raak bedwelmd
door de geur van hars,
loop verend
over een tapijt
van dennennaalden.

Als plots
de vogels
dood-
stilvallen.

Pas daarna
hoor ik het geluid
van motoren.

Mijn instinct
drijft me
in de dekking
van een braamstruik
waarin ik me
krassend en schavend
uit het zicht wurm.

Twee motorfietsen
met zijspan
komen aangereden.
Het bloed bevriest
in mijn aders
als ik de Russische uniformen
herken.
De eerste mindert vaart,
stopt,
de tweede ook.
Hebben ze me
gezien?
Eén Rus springt
uit het zijspan.
Hij loopt mijn richting uit.
Ik wil me nog dieper terugtrekken.

Maar de struik heeft me zo
stevig vastgegrepen
dat elke beweging
zijn takken schudt.

De vogels houden nog steeds
bang
hun zingen in.
De man loopt recht
naar mijn struik.
Hij knoopt zijn broek los.
Ik durf niet
te ademen.
Het geklater spat
van de bladeren.
Het is alsof ik zijn lid
– opnieuw –
in me kan voelen.
Onderwijl roept
hij schertsend naar de makkers
achter zijn rug.
Hij let niet op de struik
waartegen hij pist.

Als de motoren
weer aanslaan
en het onbekommerde gelach
uitsterft,
durf ik opnieuw
te ademen.

Me verroeren durf ik niet.
De vogels zwijgen
nog steeds.

Niet veel later
klinkt een ander gebrom.
Ik graaf me nog dieper
in de struik.
Drie vrachtauto's
grommen voorzichtig
voorbij.
Op hun laadbak
zijn katjoesjaraketten
dreigend
op het front gericht.

Ik denk aan Gerhard
en de angst die het huilen
van die raketten bij
iedereen losmaakt.

Ik wacht tot de vogels
geen gevaar meer voelen
en hun liederen
aarzelend hervatten.

Moeizaam maak ik me los
uit de takken van de struik.
Ik trek schrammen en scheuren
in mijn vel en kleren.

Het bos is niet meer
dan de schijn van een idylle.
Alsof de Russen een spaander
rust en vrede
zouden overlaten.

Ik moet verder.
Uit hun klauwen.
Zoals ik Wilhelm
heb beloofd.

Nieuws

In het openstaande raam
van het stationsgebouw
waartegen zijn stoel leunt,
staat een radio
die krakend muziek speelt.
Zijn seinwachtersuniform
is ongekreukt,
de knopen blinken,
zijn laarzen zijn gepoetst.

Hij zit daar,
alsof hij er altijd gezeten heeft
en voor altijd zal zitten.
Alsof hij zich buiten de tijd bevindt
en de oorlog slechts
van voorbijgaande aard is.

'Wanneer komt de volgende trein?'
Hij houdt zijn hand
als een schelp
aan zijn oude oor.
'Wanneer komt er een trein?'
herhaal ik luider
dan de radio.

Hij schudt het hoofd
en volgt met zijn blik
de sporen,
van het perron tot in de verte.
'Ach jongen.'
Zijn stem kraakt net zo erg
als de radio.
'Treinen zijn voor troepen.
En zelfs die
zag ik al een hele poos
niet meer.'
'Waar moet ik heen
voor de Amerikanen?'
vraag ik beleefd.
Opnieuw schudt hij het hoofd.
'Ik weet niet
waar het front is.'
Hij zucht van diep
in zijn longen.
'Ik zie Duitsers langskomen,
dan weer Russen,
dan weer Duitsers.
En nu vraag jij
naar Amerikanen?

Niemand weet nog
waar het front is.
Zelfs hij niet meer',
zegt hij met een knik
naar de radio,
alsof het een vriend is
die hem gezelschap houdt.
Hij luistert weer en vergeet
dat ik er ben.

Ik ga aan de andere kant
van de radio
onder het raam zitten.
Laat mijn rugzak rusten
en mijn voeten.

We luisteren naar de muziek
terwijl de zon
achter de bomen zakt
en de schaduwen
dieper worden.
Ik neem de deken uit mijn rugzak
en sla ze om mijn schouders.
De dag zakt
weg,
de avond
valt.

Ik weet niet
waarheen.

Zou niet alles gewoon
kunnen verdwijnen
als ik mijn ogen sluit?

De radio speelt Wagners
Götterdämmerung.
Ergens
– ik weet niet waar –
zit iemand
– ik weet niet wie –
in een studio.
Hij legt platen op,
terwijl rond hem
de wereld vergaat.
Omdat hij hoopt
dat tussen dood en vernieling
misschien
nog iemand
zijn muziek
ontvangt.
Hij kiest niet voor een vrolijk deuntje
maar voor een verhaal
dat elke Duitser kent.

Een verhaal waarin goden en mensen
tevergeefs
strijden
en roemrijk
ten onder gaan
in het einde der tijden.

Luistert moeder in de kelder?
Heeft Wilhelm
– waar hij ook is –
de *Götterdämmerung*
zacht meegeneuried?

De muziek breekt bruusk.
Een dringende stem
kondigt
een dringende boodschap
aan.

Tromslagen.

'Vanuit het Führerhoofdkwartier
komt het bericht
dat onze Führer
Adolf Hitler
gesneuveld is.'

Weer tromslagen.
De muziek speelt verder.

De seinwachter zit roerloos
in het donker.
Even vraag ik me af
of hij slaapt.
Dan klinkt
een diepe zucht.
'We hebben de Führer
teleurgesteld.'

Hij zet de radio uit,
staat op
en loopt weg.
Ik kan hem niet nakijken,
maar hoor
hoe zijn voetstappen
verdwijnen.

Tot een schot
de nacht
aan flarden scheurt.

Het station heeft een kamertje
met een tafel, een stoel
en een bed.
Het kussen ruikt
naar oude mannetjes
maar de matras
is zacht
en mijn lijf
moe.

Nog even glijden mijn gedachten
naar huis.
Wat is er van Berlijn geworden?
Wat is er van Gerhard geworden?
Zelfs de Führer
laat ons
in de steek.

Wat rest
ons nog?

Stroom

Ik wacht niet
of de treinen
uitblijven.

Onder het bed
staan drie
soldatenrantsoenen;
drie blikken vlees,
drie pakken beschuit
drie pakjes sigaretten.

Ik prop ze in mijn rugzak
en gord hem om.

Van eerlijkheid
kun je niet eten.

Ik draai mijn rug
naar de zon in het oosten
en kies de richting
daarvandaan.

Ik loop een zachte glooiing op.
Onder me ligt een weg
die vol beweging is.

Mensen trekken langs
met tussenpozen van
sneller en iets trager,
in dezelfde tred,
dezelfde richting,
met dezelfde hoop,
als zalmen naar de zee.

Mensen
met spullen
hoog opgestapeld
op kinderwagens,
met bundels
vastgesjord
op hun rug,
met meubels
balancerend
op handkarren,
met koffers
zeulend
in beide handen.

Hebben en houden
bij elkaar geraapt.
Een leven achtergelaten.
Weggejaagd,
voortgedreven.

Ik sluit me bij hen aan.
Zwijgend loop ik
naast een meisje
met een geit.

Soms halen we in.
Soms haalt iemand ons in.
Soms is er niemand voor ons.
Soms lopen we
op een kluitje.

We houden
onbedoeld
dezelfde pas.

Tot de geit
honger krijgt
en in de berm
blijft staan.

Ik loop door.

De zon nadert haar
hoogste punt.
Mijn jas heb ik
op mijn rugzak gebonden.
Gerhards hemd hangt
uit mijn broek.
Het verzamelt zweetplekken
op mijn rug.

Ik ga zitten in het gras
aan de kant.
De stroom trekt
om me heen,
als om een steen
in een rivier.

Pas na een half pak beschuiten
besef ik
dat ik geen drinken heb.

Ik sta op en spreek
voorbijgangers aan.
'Hebt u water?
Alstublieft?'

Elke vraag
valt
in dovemansoren.
Blikken worden afgewend,
karren weggestuurd,
kinderen bij de hand gegrepen.
Alsof mijn vraag
een overval is.

Pas als ik
mijn bede onderstreep
met twee sigaretten,
vind ik gehoor.

Een oude vrouw
grist ze weg
en toont een
dikbuikige wijnfles.
Ik neem een grote slok
brak warm water.
Een tweede slok
kost meer,
want in een oogwenk
is de fles weer verdwenen.

'Waar gaat u heen?'
maak ik
van het contact gebruik.
De vrouw
strompelt alweer verder.

'Naar het zuiden?
Naar het westen?'
loop ik met haar mee.
Ze wuift me weg
als een lastige vlieg.

Vier anderen willen
evenmin kwijt
waar de tocht heen trekt.
Alsof die plek verdwijnt
zodra ik ervan weet.

Een jonge vrouw
met een peuter
op haar rug
verklapt het geheim:
Leipzig.
Waar de Amerikanen zijn.

Rust

Het is niet Leipzig
waar de nacht
ons doet stranden,
maar een dorp
zonder naam.

Het schemert
en het regent.
In het dorp spoeden
de mensen zich
weg.
Ik weet niet
waarom.
Ik weet niet
waarheen.
Ik blijf plots alleen over,
alsof iedereen
door spleten en kieren
is weggesijpeld.

Ik klop op een deur
– zou ik ergens
kunnen overnachten?
Er wordt niet
opengedaan.

Ik klop bij de buren
en de buren
van de buren.
Eén vrouw fluistert
door een kier
dat ze geen plek
hebben.
Meestal
wordt de moeite
niet gedaan
om open te doen.
Een gordijn verschuift,
een lamp wordt gedoofd
en de regen tokkelt
in de stilte
van de straat.

Hoe donkerder het wordt,
hoe meer figuren
doelloos door de straten
dolen.

Ik volg een van hen
naar het kerkplein
waar meer licht
en leven is.
Ook daar
worden we tegengehouden.

‘De kerk is vol.
Er kan niemand meer bij’,
verkondigen gewichtige mannen
terwijl hun handgebaren
me op een afstand houden.

We zijn te laat.
Alles is dicht.
Alles is vol.
We zijn overtollig.
Als golven
die afdruipen
naar de zee.

‘Loop door,
misschien het volgende dorp’,
mopperen de mannen.
Ik raak niet tot
het volgende dorp.
‘Hebben jullie
niets te eten?’ vraag ik.
Ze doen alsof
ik opgehouden ben
te bestaan.
‘Ik kan betalen’,
dring ik
bij dovemansoren
aan.

De volgende straat
ben ik het dorp
al bijna uit.
In het laatste huis
brandt licht,
maar niemand doet
open.
Tegen het huis aan
is een stal
waaruit warm gesnuif weerklinkt.
Ik schuif voorzichtig
de grendel van de deur.
De omtrek van een koe
reageert amper
op mijn komst.
Het is er warm en droog.
De geur van stro
prikkelt mijn neus.
Ik schrik als ik
tegen een ijzeren emmer
loop
die rinkelend wegrolt.
Twee hartenkloppen later
staat de boerin
achter me.
'Wat doe jij hier?'
schreeuwt ze schril.

Trillend houdt
ze een riek
in de aanslag.
'Ik wilde enkel ...'
'Weg!' onderbreekt ze.
'Weg! Dit is privaat domein!
We hebben niks!'
Ik glip langs haar heen,
als de dood dat ze me
zal doorboren.

Ze blijft op de weg staan,
haar riek dreigend
in de lucht,
totdat ik
het dorp uit ben.

Schuld

Ik slaap-
wandel,
mijn voeten
doen pijn,
mijn lijf
is zwaar.
De kille motregen
is de enige reden
dat ik me niet
ter plekke
laat neervallen.

Een kleine kilometer
buiten het dorp
staat een grote, zwarte omtrek.
Ik sleep mezelf
erheen.

Het is te donker
om goed te zien
maar het lijken
de resten
van een oude schuur.
Scheefgezakte muren,
een half ingestort dak.
Tussen spleten kan ik makkelijk
naar binnen.

De vervaagde geur
van beesten.

‘Handen omhoog!’
blaft een stem,
een zaklamp flitst aan.
Ik hef mijn armen,
knijp mijn ogen dicht,
bevries,
ook al verstond ik
perfect
zijn woorden.
‘Ben je alleen?’
Ik knik stom.
Het licht zakt
uit mijn ogen.

‘Ik wil alleen maar slapen’,
zeg ik zacht.
‘Je bent een meisje?’
komt het antwoord
verbaasd.

De lichtbundel verplaatst zich
naar een hoek van de schuur.
In het voorbijgaan
vang ik een glimp
van een Wehrmachtuniform.
‘Daar
is het droog.’

Hij wacht tot ik
in het hooi ga zitten,
in de hoek
die hij aanwijst,
en knipt dan
het licht uit.

Ik ga liggen
en bedek me
met mijn deken.
In het donker
knabbel ik
op beschuit,
mijn oren gespitst
op zijn geluid.

'Welke dag is het?'
komt zijn stem
aarzelend
van een paar meter
verderop.

Ik probeer te tellen.
'Ik weet het niet meer.'

'Waar is het front?'

'Ik weet het niet.'

Ik heb sinds het bos
geen soldaten meer gezien.

‘Ik ben mijn eenheid kwijt.’
Hij zegt het zacht.
Alsof hij twijfelt
of ik te vertrouwen ben.
‘We hadden de Russen in de tang.
Maar ik raakte afgezonderd.’
Het hooi ritselt
als hij gaat verzitten.
‘Toen trokken ze voorbij,
de Russen,
en kon ik niet meer terug.’

Zijn stem klinkt een beetje
als die
van Wilhelm.

‘Ik weet niet meer
wie waar is.’

Ik wou dat het Wilhelm was.
Dat wij hier zaten.

‘De Führer is dood’,
zeg ik.

‘Echt ...’
Zijn woord is vraag
noch vaststelling.

‘Ja.’

Het blijft lang stil.
Ik hoop
dat hij zich ook niet
voor de kop schiet.

Dan flakkert
de vlam
van een lucifer op.
Even zie ik zijn gezicht
– jong, vuil, moe,
ogen donker in hun kassen –
dan gloeit enkel nog het puntje
van zijn sigaret.

‘Denk je dat deze hele oorlog
voor niets is geweest?’

Ik laat zijn vraag
tussen ons
neervallen.
Ik wil niet nadenken
over zinloosheid.

‘Alle doden?
Alle verkrachtingen?
Alle gruweldaden?
Alle verschrikkingen?’

Hij kan geëxecuteerd
worden
voor die woorden.

Maar Hitler is toch dood.

‘Hoe moet het nu,
hoe kán het nu,
in godsnaam verder?’

Zijn wanhoop blijft
in het donker
hangen.

‘Binnenkort is het voorbij’,
probeer ik,
maar we weten
beiden beter.

‘Het zal nooit voorbij zijn.

Ik zal voor altijd
moeten leven
met wat ik heb gezien.

Met wat ik heb gedaan.’

Ik ruik weer de adem
van de Rus,
voel zijn handen,
proef zijn speeksel
in mijn mond.

‘Wat moet ik doen?’
gaat de soldaat verder.
Ik weet niet of hij tegen mij
of tegen zichzelf praat.

‘Als ik deserteer,
knopen de Duitsers me op.
Als ik verder vecht,
maken de Russen me af.
Als ik me overgeef,
verdwijn ik in een Siberisch strafkamp.

In het begin
was het gemakkelijk.
Je ging er
gewoon
in mee.
Toen we Rusland
binnenvielen,
waren we
sterk,
snel,
onoverwinnelijk,
met het gelijk
aan onze zijde.
We maakten deel uit
van iets groots.'

'Van de geschiedenis',
vul ik aan.
'We zouden geschiedenis
schrijven.'
Ik begrijp wat hij bedoelt.

De jaren voor de oorlog waren groots.
We werden opgezweept,
meegesleurd.

‘De trots
om Duitser te zijn.’

‘De euforie
van de overwinning.’

‘De hoogmoed
van de overheersing.’

Ik dacht terug aan de trots
die als warm water
door mijn lichaam stroomde
toen Wilhelm
naar het front vertrok.
Zijn uniform
smetteloos.
Zijn hoofd
geheven.
Zijn blik
vol overmoed.
Ze zouden die vuile bolsjewieken
een lesje leren,
onze jongens.

‘We zijn er
te lang
in meegegaan’,
klinkt zijn stem gebroken.

‘Alle kilometers
die we vooruitgingen,
moesten we ook
weer achteruit.’

Wilhelm had niet
met me willen praten
toen hij terugkwam.
Maar hij had dezelfde kilometers
achter de rug
als deze soldaat.

‘Als je te lang volgt,
kun je niet meer
zelf
denken.
Waarden verschuiven
ongemerkt,
collectief.
En jij verschuift mee.
Het is geen kwestie
van willen
of niet willen.
Je doet het gewoon.
Het zijn niet
slechte mannen
die slechte dingen
doen.
We zijn het allemaal.
We deden het allemaal.

Ik ben niet slecht.
Ik ben geen nazi.
Maar ik deed het wel:
Net als zij.
Een opbod aan beide kanten.
Wraak wordt vergolden
met gruwelijkere wraak.'

Het is almaar harder
beginnen te regenen.
Een koude wind
valt met het ruisen
naar binnen.
Op mijn plek
blijft het droog.

Ik zeg niets.
Hij zwijgt ook.
Ik kan de slaap
niet vatten.

Ik denk aan Wilhelm.
Aan vader.
Aan Gerhard.
En vraag me af
wat alle mannen
hebben gedaan.

Haat

De volgende ochtend
is de soldaat weg.
Ik twijfel even
of ik alles
gedroomd heb.
Was Wilhelm
echt
bij me?

Het beschuit is op.
Enkel de blikken
heb ik nog.
Blikvlees als ontbijt.

Ik heb geen opener.
Ik struin en zoek en graai
tussen hooi en scheefgezakte balken.
De schuur is leeg.
Geen riek,
geen sikkel,
geen beitel of geen hak.
Alleen een stuk oude baksteen
met een ietwat scherpe punt.

Ik klop en ram en beuk,
als een woeste holbewoner.
Het blik houdt
stevig stand.

Alleen te openen
op bevel
vermaant het opschrift me
treiterig.
Ik zoek een grotere steen,
ga hamer-en-beitel-gewijs
te werk.
De steen
schuift weg,
schraapt vel
van mijn vingers.
Ik brul als een boze baviaan
en keil het blik
tegen een paal
waarna het
ongeschonden
wegrolt.
Boos loop ik erheen,
stamp met volle kracht,
en bezeer mijn voet.
Verslagen zijg ik neer,
laat mijn tranen de vrije loop.

Wat doe ik hier?
In een schuur bij een dorp
waar niemand me kent,
waar niemand me wilt,
waar niemand om me geeft.

Waarom ben ik hier?
Zonder eten.
Zonder drinken.
Zonder plan.

Was ik niet beter
thuisgebleven?

Waar de gezusters Gärtner
elke dag getrouw
de soep uitdeelden.
Waar de gebeden van Frau Grüber
elke dag getrouw
hetzelfde klonken.

De woorden
van de soldaat
blijven hangen
in mijn hoofd,
als de geur van oud vuur.
Was het allemaal voor niets?
Elke kilometer die we oprukten,
moeten we weer terug.
Zijn alle verwoestingen,
alle doden
vergeefs geweest?

Welk leven
is er nog
voor ons?

Een volk van overwonnenen,
door de hele wereld gehaat.

Wat gaan ze met ons doen?

Sommige wonden
helen nooit.

Ik houd mijn hoofd schuin,
mijn oren gericht naar buiten,
ook al heb ik de geluiden
meteen herkend.
In de niet zo verre verte
klinkt geweervuur.
Ver is het front niet.
De Russen zitten ons
nog steeds
op de hielen.
Hun drijfjacht
is nog niet voorbij.

Uit een of andere drang
tot zelfbehoud
sta ik op.
Ik wil niet sterven
door een Russische granaat.
Ik steek het blik weer weg
en ga op pad.

Het geluid geeft de richting aan.
Weg van de Russen.
Richting Amerikanen.
Zoals ik Wilhelm heb beloofd.

Greppel

De vluchtelingen zijn alweer
op de been.
Ik sjok met hen mee.

Als ik alleen maar
moet lopen,
moet volgen,
kan ik misschien
ophouden
met denken.

Ik meet mijn pas af
aan vier vrouwen voor me.
Mijn blik op hun voeten,
mijn tred in hun cadans.

Ik let niet
op het ronken
in de lucht.

Plots struikelen de voeten.
Ze stuiven uit elkaar.
Dan hoor ik
de paniek.

Het zijn geen bommenwerpers
die onverstoord
overvliegen.
Het zijn kleine vliegtuigen
die duiken
en het vuur openen.
Op ons.

De kogels ketsen
in het zand.
Ik gooi me
in de greppel
aan de kant van de weg.
Een meisje
duwt me
ruw
van zich af.
Ik houd
mijn armen
over mijn hoofd
alsof ik mezelf
kan beschermen.

De geweren ratelen,
de motoren gieren
oorverdovend.

Ze komen zo laag
dat ik vrees
dat ze zullen
neerstorten.

Dan trekken ze weer op,
vliegen verder.

Ze vinden het de moeite niet
om weer te keren.

We wachten
tot het ronken
verstomt
en alleen
het kermen
van gewonden
overblijft.

Ik kruip uit de greppel.
Karren en
koffers
staan verspreid
op de weg.
Hun eigenaars keren terug.
Ze zetten hun tocht verder
alsof er niets
is gebeurd.

Een vrouw blijft liggen op de weg,
haar kind gehurkt
naast haar.
Het schudt aan zijn moeder.
Die blijft stil.

'Kom kind',
zegt een andere vrouw
en ze trekt het
met zich mee,
zijn moeder
achterlatend.

Niemand kijkt om.
Niemand blijft staan.
De tocht gaat verder.

Een man ligt dood
op zijn kar.
Wat voor waardevols
wilde hij
met zijn leven
beschermen?
Een oudere vrouw
grist gretig
een koffer
vanonder het lijk
en gooit hem
met een zwaai
op haar kar.

Niemand kijkt om.
Niemand blijft staan.
De tocht gaat verder.

Een jongen trekt
zijn zus overeind.
Ze strompelen samen voort.
Een bloedspoor
en een drinkfles
achterlatend.

Niemand kijkt om.
Niemand blijft staan.
Ik neem de drinkfles
maar zet de tocht niet verder.

Ik ga weer in de greppel zitten
met mijn rug naar de weg.

Wat is er van ons
geworden?

Wanneer zijn we zo
afgestompt
geraakt
voor elkanders leed?

Ik blijf zitten
tot het zitten
doelloos voelt.

Dan sta ik op,
klauter uit de greppel
en loop door het veld.
Ik wil niet terug
naar de weg,
naar de colonne
die alle medemenselijkheid
uit de mensen zuigt.

Het westen is het westen.
Dat vind ik op mijn eentje ook wel.

Dorp

Een kerktoren aan de horizon
trekt mijn aandacht.
Een dorp uit de richting
heeft misschien
nog vriendelijkheid over.
Ik baan
me door hoge grassen
en distelstruiken,
over weiden
en niet-ingezaaide akkers
een weg
naar de horizon.

Het dorp ligt gevleid
langs een rivier.
Het water kabbelt.
De vogels fluiten.
De wind ruist
door de lange grassen
aan de oever.

Ik kom bij een boerderij.
De gewitte muren
weerkaatsten de zon.
Geen geluid.
Geen beweging.
Behalve het zoemen
van insecten in het gras.

Ik loop om het woonhuis heen.
Op het binnenerf
graaft een oudere vrouw
voorovergebogen
met een schop
in de grond.

Een raar moment
om te tuinieren,
denk ik.

Als ik dichter kom,
zie ik de vorm
van wat ze graaft.

Naast de kuil
liggen een vrouw
en twee kinderen,
kleuters nog.
Hun kleren
doorweekt.
Hun haren
vol algen.
Hun huid
gezwollen.
Hun lippen
gebarsten.

‘Ze zag geen uitweg meer’,
mompelt de vrouw
zonder me aan te kijken,
als ik dichter kom.
Alsof ze het voor zichzelf
moet herhalen
om het te geloven.
‘Ze had voor elk
een rugzak vol stenen.’
Ik kijk naar het water
dat schittert in de zon.
‘Ze hebben het allemaal gedaan.
Het hele dorp.
De angst had hen te pakken
als een besmettelijke plaag.’
Haar stem klinkt hard,
alsof ze de woorden als
kiezels tussen haar kiezen
vermaalt.
‘De Russen zijn niet eens
tot hier geweest.
De brug was opgeblazen.
We waren het omkijken
niet waard.’
Ze stopt met graven
en kijkt naar de lichamen.
Haar schouders zakken.

‘Mijn kleinkinderen.
Mijn enige kleinkinderen.’

Ze laat de schop
uit haar hand
vallen.
‘Wat moet ik mijn zoon vertellen
als hij terugkeert?’

Ik raap de schop op
en graaf voor haar.

Na een paar scheppen
rukt ze de schop
uit mijn hand
en ramt ze ze weer
in de grond.
De kluiten aarde vliegen
in het rond.
Ik blijf staan,
mijn armen langs mijn zij.

Uiteindelijk heeft ze mijn hulp
wel nodig.
Ik neem de voeten,
zij de schouders.
We laten het lichaam
van haar schoondochter
samen zakken in het graf.
De kinderen
laat ze me niet aanraken.

Ze drukt een kus
op hun natte hoofd
alsof ze hen
in hun bedje legt.

Het is niet eerlijk,
denk ik,
dat haar schoondochter
haar zomaar
met dit werk opzadelt.
De doden
hebben het gemakkelijk.

De vrouw jaagt me niet weg
als ik haar achternaloop,
naar binnen volg
en tegenover haar
aan tafel ga zitten.
Er zit aarde onder haar nagels.
Er zit aarde in haar haren.
'Hebt u wat te eten?'
vraag ik zacht,
beschaamd om het triviale
van mijn vraag.
Ze wordt niet kwaad,
staat op en dekt de tafel
met brood en jam en melk.

Pas als ze zit,
kijkt ze me
voor het eerst
echt aan.

'Wat rest
ons nog?'
stelt ook zij de vraag
die ik niet
beantwoorden kan.

We eten zwijgend.
Herinneringen liggen
zwaar
op de maag.

Ik leg enkele sigaretten op tafel
en loop na het eten
het erf af.

Tocht

Er zijn te veel vluchtelingen
onderweg
om lang alleen
te kunnen zijn.
Op elke weg,
langs elk treinspoor,
in elk dorp
kom je ze tegen.
Jonge meisjes met
geknoopte lakenzakken
op de rug.
Moeders met
huilende zuigelingen
aan de borst.
Oude mannen die
zware paardenkarren
trekken.
Kinderen die naast
volgestouwde kinderwagens
lopen.
Zwangere vrouwen die vanaf
volgeladen strokarren
op je neerkijken.
Soldaten op
stukgelopen laarzen.

Ik mijd de wegen,
struin door weiden,
trek langs bossen.
Maar elk dorp op mijn weg
moet ik
noodgedwongen
door,
want de akkers zijn
onbezaaid
en de boomgaarden dragen
nog geen vrucht.
De tijd dat ik beschaamd was
om te vragen,
te smeken,
te bedelen
ligt achter me.
Maar niets komt
voor niets.
De sigaretten van de seinwachter
slinken snel.
Twee voor het gebruik van een blikopener.
Vijf voor een fles melk.
Zeven voor een half brood.
Vier voor een slaapplaats
in een stal.

In sommige dorpen
is een soepkeuken
en kost een waterige maaltijd
me enkel
een uur lang
aanschuiven.

Ik neem
zo weinig mogelijk
rust,
geef mijn hoofd
niet de tijd
om na te denken,
om me af te vragen
of deze tocht
een goed idee was.

Ik loop
en loop
en loop.
Dagenlang
zet ik mechanisch
het ene been
voor het andere.

Ik negeer
mijn zere voeten
en het striemen
van de rugzakriemen.

En ieder die ik tegenkom
vraag ik:
'Waar zijn de Russen?'

Geur

Ik zit in het gras
dat nat is
van de dauw.
Achter me gloort
de ochtend
aan de horizon.
Ik moet opstaan,
verdergaan,
iets te eten zoeken,
maar heb de kracht,
de wil
niet meer.

Gestrand
tussen twee dorpen,
heb ik de nacht
langs de kant van de weg
doorgebracht.
Mijn deken werd kil,
mijn rug deed pijn,
mijn lege maag liet me
geen rust.
Ik weet niet meer
waar ik ben.
Ik weet niet meer
waar ik heen moet.

De oorlog is
overal
en nergens.
Ik vlucht
voor een spook
dat ik niet kan zien
maar dat me
elk moment
onverhoeds
kan overvallen.
Als ik mijn ogen sluit,
word ik duizelig
van vermoeidheid.

Ik hoor de motor niet
en zie de truck pas
als het te laat is
om weg te lopen
of me te verstoppen.
Hij hobbelt traag
over de zandweg
waarnaast ik zit.
In de laadbak zitten soldaten.
Geen Duitsers.
Geen Russen.
Amerikanen?
'Hé!' roep ik.

Ik sta onhandig op
– mijn been slaapt –
en strek
mijn arm naar hen uit,
als een drenkeling
naar een boei.
De vrachtwagen stopt.
'Leipzig?' vraag ik
als ik naar hen toe
gestrompeld
ben.
Ik versta hun antwoord niet,
maar het maakt niet uit.
Ik ben
eindelijk
in de juiste sector!
Ik steek mijn hand uit
en ze trekken me
de laadbak in.
Ik krijg een plekje
gepropt tussen twee mannen.
De vrachtwagen zet zich
in beweging.

Ik heb
meteen
spijt.

Met elke hobbel
in de weg
worden hun lijven
tegen me aan geduwd.
De aanraking
brandt
door mijn kleren.

Ze ruiken
net zo scherp
naar zweet
en bloed
als de Russen.

Ik kan
amper
ademen.

Ik.

Moet.

Weg.

Maar de vrachtwagen rijdt
te snel.

Ze zullen me vastgrijpen.
Ze zullen me bij zich trekken.
Ze zullen ...

Mijn adem stokt
pijnlijk
in mijn borst.

Ik blijf verstijfd
zitten,
terwijl zij
lachen
en zingen
en elkaar
grapjes toewerpen.

Ik weet niet wat ze zeggen.
Ik weet niet wat ze willen.
Ik weet niet wat ze plannen.
Ik kan nergens heen.

Ik klamp me vast
aan de rugzak
op mijn schoot,
houd mijn blik gericht
op mijn voeten
en geef,
krampachtig,
geen aanleiding
voor hun aandacht.

Kon ik maar
onzichtbaar worden
door het hard genoeg
te wensen.

Na een hele tijd mindert
de vrachtwagen vaart.
Hij laveert voorzichtig
tussen mensenstromen.
Vluchtelingen
in de ene richting,
Amerikanen
in de andere.

In een buitenwijk
van een stad
houden we halt.
De soldaten springen
uit de laadbak.
Een van hen strekt
zijn hand
en helpt me
op de grond.
Daarna lopen ze weg
zonder iets
te willen.

Ik kan
eindelijk
weer ademen.

Er heerst een drukte
en onbekommerdheid
in de straten
die onwennig is.
In het midden van een kruispunt
regelt een Amerikaan
het verkeer.
In groepjes of in paren
lopen soldaten
tussen burgers
die hen niet omzeilen,
hen niet met gebogen hoofden
nakijken.
Alsof ze al jaren
samenleven.
Alsof ze hier zijn
om te blijven.

Een man in een deftig pak
en een Amerikaanse hoed
neemt foto's om zich heen.
Ik stap achteruit
om niet in zijn vizier
te komen.

Aan de overkant
van de straat staan
twee vrouwen.

Ze zoeken
steun
bij elkaar.
Hun haren
korte plukken,
hun armen en benen
graatmager,
hun botten
schemerend
door
hun grauwe vel.
Hun ogen diep
en donker in hun kassen,
hun blikken leeg.
Aan hun voeten
te grote
mannenschoenen.
Om hun magere lichamen
eenzelfde ruwe,
gestreepte jurk.
Op hun jurken
fel
een gele ster.

Ze zien dat ik hen aankijk
en staren terug.
De geluiden van de straat
worden weggezogen.
Alles wordt wazig.
Alleen zij
en ik
en onze blikken
aan elkaar geklonken.

Dezelfde sterren
als vroeger op straat.
Op mouwen en jassen
van mannen, vrouwen,
kinderen
die ik niet kende.
Die me koud lieten.
Ook toen ze
uit het straatbeeld
verdwenen.

Wat
is er
in tussentijd
gebeurd?

De vrouwen draaien me
de rug toe.
Ik loop de andere richting uit
om hen niet
te hoeven kruisen.

Prikkeldraad

In een veld buiten de wijk
deint een zee van grijze uniformen
omsloten door een muur
van prikkeldraad.
Honderden mannen
zitten, liggen, staan
op elkaar gepropt
te roken, slapen, staren.
De stilte die van hen uitgaat
is onwerkelijk.
Alsof ze
collectief verdoofd
zijn.
Als ik langs de draad loop,
trek ik hun blikken achter me aan.
Ik kijk terug.
Is de soldaat uit de schuur erbij?
Is Wilhelm erbij?
Ik bekijk hun gezichten
een voor een,
maar ze zijn allemaal
hetzelfde.
Dezelfde lege ogen,
dezelfde ingevallen wangen,
dezelfde vuile stoppelbaard.

Er is geen verschil
tussen vaders
of broers
of lieven.
Ze lijken allen even oud.

‘Hé! Heb je water?’
vraagt een soldaat
die tegen de draad
geleund staat.
Ik blijf staan,
kijk hem aan
en schud het hoofd.
‘Eten?’
Ik haal een laatste korst brood
uit mijn broekzak
en toon ze
op mijn vlakke hand,
als aan een paard.
Hij grist ze weg
en zet er meteen
zijn tanden in.
Onze blikken haken in elkaar
terwijl hij gulzig kauwt.
Ik weet niet
of ik
woede voel
of medelijden.

‘Ik zoek Wilhelm
Wegner’, zeg ik.
De man haalt zijn schouders op.

Ik loop verder
langs de draad.
In geen enkel gezicht
licht herkenning op.

Voorbij

Aan een groot schoolgebouw
staat een handvol mensen
stilzwijgend
naar een muur
te staren.
Over schouders
en tussen hoofden heen
zie ik briefjes hangen,
smeekbedes,
hopeloze hartenkreten.

Heini, we zijn naar oma.
Kom ons daar opzoeken.
Gretl & Maja

Wie heeft nieuws over Karl Hauser?
Meldingen: Poststraße 7

Chaya,
ik wacht hier op jou
elke zondag om 20 uur.
Ik hoop zo
dat je terugkeert, liefste.
S.

En daartussen
een schreeuwende
krantenkop:

NAZIS QUIT!

'De onvoorwaardelijke overgave van alle Duitse troepen werd gisteren aangekondigd op de Duitse radio in Flensburg. Hitlers opvolger grootadmiraal Karl Dönitz beval de overgave die werd bevestigd door het Oberkommando ...'
vertaalt een man monotoon
voor zich uit.
Zijn stem zinkt weg
in apathie.

Onvoorwaardelijke overgave

Het voelt
alsof ik val
en blijf vallen
alsof het voetpad
onder mijn voeten
is verdwenen.

Ik moet blij zijn,
opgelucht.
De oorlog is voorbij.
Maar de woorden
luchten me niet op.

Onvoorwaardelijke overgave

Wie beschermt ons nu nog?
Ons lot,
een speelbal
in vijandige handen.

In de school
delen vrouwen soep uit.
Ik sluit niet aan in de rij.
Mijn maag is te
verkrampt.
Ik zoek een plek
waar ik
mijn benen
en gedachten
kan laten rusten.
Maar elk lokaal,
elke gang,
elk hoekje,
elke ruimte onder
een trap, achter
een deur
loopt over
van koffers,
spullen,
mensen.

Ik wring me op een plek
naast een moeder
en haar opgeschoten
zonen
die ruziënd
hun moeders
geduld opgebruiken.
Ik leun tegen de muur
en houd mijn rugzak
tussen borst en opgetrokken knieën.

Boven het bord
hangen schoolplaten.

A is voor Adolf
B is voor Bloed en bodem
C is voor Cadet
D is voor Duitsland
E is voor Eer
F is voor Führer
G is voor Germania
H is voor Heil Hitler

Ik staar ernaar,
terwijl de woorden
in mijn hoofd ronddobberen:
O is voor
onvoorwaardelijke overgave.

Alles is voorbij.
Alles waar we twaalf jaar
in geleefd,
in geloofd hebben,
weggevaagd.
De schoolplaten leren
alleen nog leugens aan.

De schemer
legt algauw
een deken
over de platen
en over de mensen.
Gesprekken worden stiller,
het geruzie houdt op,
mantels worden matrassen
en ademhalingen vertragen.

Ik sluit mijn ogen
maar hoezeer
ik ook probeer,
ik kan de slaap niet vatten.

Steen

De nacht is donker.
Hier en daar
branden vuren
waarrond Amerikanen
samentroepen.

In de stille lucht
klinken hun stemmen
luid en hard.
De drank vloeit.
Hun gelach draagt ver.

Burgers houden zich
stil, verborgen
en laten de bezetters
de macht
over de nacht.

Ik loop langs
de schaduwen
van de huizen.
Van tussen
de afgebrokkelde muren
van een gebombardeerd huis
klinken gedempte geluiden.

Ik sluip doodstil
dichterbij
en zie
in flakkerend
schijnsel van verderop,
een gedaante tegen een muur.
De groene kleur van een uniform.
Met zijn rug naar me toe
leunt hij
tegen een meisje.

Ik herken
het vastberaden grommen
en het gedempte, jammerende smeken.
Zijn zware lijf tegen het hare.
Zijn ene hand om haar mond.
Zijn andere hand aan zijn broek.
Het schijnsel flikkert
in haar doodsbange blik.

Zonder nadenken
grijpt mijn hand
een zware steen
uit het puin
en haalt
met alle kracht
uit
tegen de slaap
van de kortgeschoren kop.

Het grommen breekt af,
een kreun
en hij zakt
in elkaar.

Ik kijk het meisje aan.
Haar rok tot boven haar heup geschoven.
Haar panty gescheurd.
Haar blik nog even bang.
In de verte klink gelach.
'Kom mee', zeg ik
en ik grijp haar hand.
We vluchten door het duister.
Zonder om te kijken
of de Amerikaan ons
achterna komt
of niet meer
overeind komt.

Achter een schutting
van een donkere en stille tuin
hurken we neer.
Ik zwijg.
Ik vraag me af
– maar weet het best –
wat me bezielde.

‘Bedankt’,
is het eerste wat het meisje hijgt.
Een woord dat geen antwoord hoeft.
Ze wil, maar kan niet
meer zeggen.
Haar hoofd probeert los te komen
van wat zonet gebeurde.

In de tuin is het donker genoeg
om de sterren te zien.
Ik zoek de grootste flikkering;
het begin van een beer.
Zo veel lichtjaren verwijderd
zou ik ook willen zijn.

‘We kunnen hier niet blijven’,
zeg ik hardop,
om mezelf te overtuigen.
‘We moeten weg
van deze schoften.’

Wat een bespottelijke hoop
dat de Amerikanen
anders zouden zijn.
Ook deze mannen
zijn onze vijanden.

Verder

Ik word wakker
van zachte zonnestralen
en een pijnlijke heup.
Ik heb mijn rugzak
als hoofdkussen gebruikt
en puntige stenen
als matras.
Het meisje ligt
in verkrampte foetushouding
naast me.
Ik duw zacht tegen haar been.
'We kunnen hier niet blijven',
wek ik haar.
'Als hij nog leeft,
zal hij woedend zijn.'
Als hij niet meer leeft ...
Ik maak de zin
noch de gedachte
af.

Nog voor de soepkeuken
de buitenwijk tot leven wekt,
hebben we haar koffer opgehaald
en zijn we weer op pad.

‘Bedankt’,
zegt ze nog een keer,
alsof het woord
pas na herhaling
betekenis krijgt.
Ze haakt haar arm
in de mijne.
Ik schrik van de plotse
intimiteit
maar trek me niet terug.

Arm in arm
lopen Gisela en ik over
de Kurfürstendamm,
onze blote benen
in gelijke tred.
De lentebries waait
onze kleedjes op.
We lachen luid,
de wereld aan onze voeten.

Ze heet Liesl, vertelt ze.
Ze is op weg
naar huis.
Naar het zuiden.
Bad Tölz.
Waar haar moeder woont.
En haar grootmoeder.
En de tweeling.

Ze hebben een hotel,
voor kuurgasten.
Haar stem klinkt zacht
en ver als ze vertelt
over de rivier
die onder
haar slaapkamerraam
kabbelt
en het uitzicht
op de bergen.
Ik weet niet
of haar woorden
voor mij bedoeld zijn.

De herinnering aan vannacht
hangt nog zuur
in mijn keel.
Waarom dacht ik
dat het bij de Amerikanen
veilig was?

Maar als niet hier,
waar dan wel?

Ik heb geen huis,
geen moeder,
grootmoeder,
tweeling
waarnaar ik terug kan keren.
Berlijn is geen thuis meer.

De oorlog mag dan
gedaan zijn,
hij is niet
voorbij.

Als niet daar,
waar dan wel?

Vaag ontkiemt
een beeld
van een huis in de bergen
dat ik ken
uit herinneringen
van lang geleden.
Een huis waar ik thuis
en geborgen was.
Een huis van lange zomers
met mijn neefjes en nicht.

Als dat de thuis is
waar Liesl heen wil,
ga ik mee.

'Hier is
een mooi plekje',
breekt Liesl mijn gedachten.
Ze zet haar koffer
op het zachte gras
onder een boom
met laaghangende bloesems.

Uit haar koffer haalt ze,
als de assistente
van een goochelaar,
een geruit lakentje
dat ze uitspreidt
in het gras.
Daarop etaleert ze
met zorg
een half brood,
een onooglijk klompje boter,
een glazen pot met een restje honing,
een porseleinen kopje
met een zilveren lepeltje
en een halfvolle fles melk.
Met elke beweging
wordt het tafereel
idyllischer,
absurder,
onwerkelijker.

Maar het staat er
allemaal
echt.

'Ik heb maar één
kopje',
zegt ze
verontschuldigend,

met een handbeweging
die me toegang geeft
tot haar hele lakentje.

Ik durf niet
te geloven dat iemand
zo genereus deelt.
Eten moet je houden
voor slechtere tijden.
Of ruilen voor wat je
meer nodig hebt.
Niet uitdelen
aan wildvreemden.

Haar tweede beweging
is ongeduldiger.

We scheuren om de beurt
stukjes van het brood.
We schrapen om de beurt
wat honing uit de pot.
We nippen om de beurt
melk uit de porseleinen kop.
Kleine hapjes,
kleine slokjes,
als een gespeeld theekransje
met poppen.

Dan bergt ze alles
met een ontzagwekkende
zorgvuldigheid
weer op,
alsof het in haar koffer
weer zal aangroeien,
terwijl wij
verdergaan.

Spoor

De zon is voorbij
haar hoogste punt
als we hem opmerken.
Ik versnel
ongemerkt
mijn pas,
als Liesl
zonder iets te zeggen
hetzelfde doet.
Ik werp
een steelse blik
over mijn schouder,
als Liesl
zonder iets te zeggen
hetzelfde doet.
‘Heb je hem gezien?’
Ze knikt.

De man loopt niet
op de weg.
Hij volgt de schemer
van de bosrand,
lijkt in te houden
als wij inhouden,
te versnellen
als wij versnellen.

Als ik omkijk,
verdwijnt hij
achter een boom.
Altijd net te laat,
als een schaduw die
te traag reageert.
‘Is het een soldaat?’
Ik fluister,
ook al
hoort hij ons
niet.
De weg voor ons
strekt zich
onbeschut
uit.
Ik speur naar
zware stenen.
‘Dwangarbeider’,
zegt Liesl.
Ze haakt haar arm
in de mijne.
‘Ik zag ze in de stad.
Plunderaars, dieven
zijn het.’

Traag of snel,
halt houden of
afbuigen,
de afstand
tussen ons

en de man
blijft gelijk.
Hij wil ons niet inhalen.
Hij wil ons niet laten gaan.
Hij blijft
als een kille rilling
over mijn rug.

‘Laten we dat
volgen’,
wijst Liesl
als een treinspoor
onze weg kruist.
‘Het gaat naar het zuiden.’
Ik laat haar,
zonder nadenken,
navigeren.
Het zuiden
is even goed
als het westen.
Voorlopig
wil ik gewoon
niet meer
alleen zijn.
We lopen elk
als koorddansers
op een rail,
een treinbreedte
afstand
tussen ons in.

De vingers van onze
balancerende armen raken
net niet.

De dwangarbeider is verdwenen.

De trillingen
onder mijn voeten
zijn voelbaar,
nog voor het geluid
van stampende wielen
ons bereikt.
Ik spring van de sporen.
De stoomfluit
schreeuwt schril
en dan dendert
het gevaarte voorbij.

Een trein.

EEN

TREIN!

Er rijden nog treinen!
Ook al is dit
een goederentrein
met open wagons,
ik wil mee!
We moeten erop!

Maar de trein rijdt
te snel en
ik kan Liesl
niet zien en
mijn gedachten zijn
te traag en
voor ik het weet is
hij ons
voorbij.
Ik wil beginnen te rennen
tot ik besef
hoe belachelijk
dat is.
De kans
is ons
voorbij geraasd.

Ik heb de ontgoocheling,
als de zoveelste,
opgeborgen
in mijn hoofd
wanneer we,
geen halfuur later,
de juiste wissel volgen
en de trein
in een klein station
zien staan.
Er worden kolen
en water aangevoerd.

We denken geen seconde na,
kijken elkaar niet aan,
maar rennen,
hollen
en klimmen
op de achterste wagon.

Boven schrik ik
als een hand zich
naar me uitstrekt.
en ik pal in de donkere ogen
van de dwangarbeider kijk.
Ik deins terug.
Liesl port mijn voet.
Ze ziet niet wat ik zie.
De man vertrekt
geen spier.
En dan beslist mijn lijf
sneller dan mijn hoofd
en laat ik me door hem
ophijsen.

Het is een aardappeltrein.
Mijn voeten zakken weg
tussen de knollen.
De man draait zijn rug
naar ons toe
en ploegt
op handen en knieën

naar de andere kant
van de wagon.

Ik laat me in de aardappelen vallen.
Als ik ze achter mijn rug
herschik, zitten ze
best wel aangenaam.
Eten voor zolang
de reis duurt.

We zorgen ervoor
niet boven de wagon
uit te komen
en wachten
tot de kolen geladen zijn.
De trein zet zich
niet veel later
puffend en steunend en knarsend
in beweging.

Geluk

We rijden
en we rijden.
Ik lig op mijn rug
tussen de knollen
en staar naar de blauwe hemel
en de witte wolken
die naar het noorden drijven.
Mijn benen en armen
laat ik zwaar
rusten.
De cadans van de wielen
maakt elk moment gelijk.
De uren verglijden in elkaar.
Af en toe minderen we vaart
als de stoker
de wissel
moet omslaan.
Een keer
moeten we achteruit
omdat een stuk spoor
ontbreekt.
Wij blijven liggen
en niemand weet
van ons bestaan.
Zelfs de dwangarbeider
verroert zich niet.

Liesl let op de zon
en haar glimlach wordt breder
hoe meer zuidwaarts
we rijden.

We komen verder,
steeds
verder,
zonder dat ik
op de blaren
op mijn voeten
trap.

Als ik niet
aan Wilhelm denk
of aan Gerhard, moeder, vader,
als ik niet aan morgen denk
of aan wat er met ons leven zal gebeuren,
kan ik op dit moment
gelukkig zijn.

'Je mag vast
in het hotel blijven',
zegt Liesl plots.
'Ik wed dat alle personeel
weg is en we een extra hand
goed kunnen gebruiken.
Als je wilt.'

Ik weet niet wat ik wil.
Ik wil hier blijven liggen
op een trein die me draagt,
die mijn lijf laat rusten
met eten om me heen,
zonder bommen,
Russen of
vrouwen met rieken,
onder een hemel die
langzaam
donker kleurt
en waar kleine gaatjes
licht doorheen prikken.

Liesl laat haar hand
opzij vallen en grijpt
zacht
mijn vingers vast.
'Alles komt goed',
fluistert ze
naar de sterren.

Ik zou haar willen
omhelzen,
maar mijn lijf is
te zwaar.

Ik zucht
van het behaaglijke gevoel

van gemoedsrust

en dommel in

op de kalmerende cadans

van de

wielen.

Kille regen
wekt ons
in een grijze schemer.
Ik wurm me
in mijn jas,
die door de vochtigheid
te klein aanvoelt.
Mijn maag bonkt leeg
tegen mijn ribben.
Ik heb geen zin
in aardappel als ontbijt.
Liesl zit met opgetrokken knieën
te schuilen onder haar armen.
De trein rijdt trager.
De dwangarbeider is
verdwenen.
'Zijn we er?' vraag ik
zonder te weten waar
'er' is.
Ik crawl
door de aardappelen
naar de rand van de wagon
en gluur naar beneden.

De sporen naast ons
vertakken
steeds breder.
‘Een rangeerterrein.’
‘Dan zijn we er’,
zegt Liesl,
zonder te vertellen waar
‘er’ is.
Ze grijpt haar koffer.
Instinctief spiegel ik
haar bewegingen.
De trein rijdt
stapvoets.
Liesl klimt over de rand,
laat zich zakken,
vallen
en staat meteen weer op.
‘Mijn koffer’, gebaart ze.
Ik mik de koffer
in haar armen.
Daarna mijn rugzak.
En dan gooi ik
mijn benen over de rand.
Het ijzer is koud en glad.

Ik voel geen houvast,
schuif,
schaaf,
val,
rol
en blijf met
bonzende pijn
liggen.
‘Kom’,
trekt Liesl
me ongeduldig
overeind.
‘Het is niet
ver meer.’

Vol

'Niet ver meer'
is twee dagen lopen.
Op een rantsoen van
aardappelen en
opgevangen regenwater.
Als een paard dat
zijn stal ruikt,
stuwt ze me voort.
Als ik vertraag,
moeten verhalen
over zachte bedden
en gedekte tafels,
over beschutting en
het laaiende haardvuur
me verder drijven.

Haar idylle krijgt
ook in mijn hoofd
vorm.
Daar,
bij haar,
zal ik een nieuwe thuis
vinden.
Ik kan werken
voor mijn kost
en inwoning.

Al weet ik
dat je nooit zeker bent
of je een huis
dat je achterlaat
ook zo weer zult vinden.

Ik stel me
geen vragen.
Ik maak me
geen zorgen.
Ik ben allang blij
dat ik geen keuzes meer
hoef te maken,
dat ik alleen maar
hoef te volgen.

Dan verschijnen
aan de horizon
de lonkende flanken
van de bergen.
Liesls pas wordt nog
sneller.

Bad Tölz oogt
lieflijk.
De huizen vleien zich
langs het glinsterende water
van de rivier.

Hun pastelkleuren kwamen
ongeschonden
de oorlog door.
Alleen brokstukken
van een brug
doen vermoeden
dat de Amerikanen
niet geheel zonder
kleerscheuren
de stad overnamen.

Hun groene uniformen
zwermen over pleinen
en door straten.
Liesl neemt mijn hand,
loodst me verder.
Ben ik te traag,
of wil ze houvast?

Het hotel ligt onder
aan de heuvel,
aan het water.
Een statig huis,
vier verdiepingen
en een torentje.
De gevel gaaf.
De kleuren fris.
Niet eens een barst
in een van de ramen.

De herinnering
aan mijn eigen huis,
mijn eigen stad,
drukt als een zware steen
op mijn borst.

Liesl aarzelt kort,
alsof ze moed moet
happen,
en stapt dan
de trappen op naar binnen.

De tweeling komt haar
tegemoet gerend en
vliegt haar om het middel.
Ze drukt kussen
op hun hoofd.
Een vrouw verschijnt
in de deur.
Haar gezicht vol ongeloof,
loopt ze wankelend
op Liesl af.
Hun omhelzing duurt
zo lang
dat ik er ongemakkelijk
van word.

Ik sta.
Ik wacht.
Ik draal.
Ik ben
vergeten.

'Kom,'
zegt haar moeder,
'dan maak ik je iets warms,
mijn kind.'
Ze lopen
samen
naar de keuken.
Ik volg als een schaduw,
onopgemerkt.

Liesls moeder
bromt haar dochter op de hoogte,
terwijl ze melk warmt
voor haar kinderen.
Over de Amerikanen
en die duizenden vluchtelingen.
Over verplichte inkwartiering
en onbekenden die haar kamers
overhoop halen
haar vloerkleden bevuilen
haar bedden bezoedelen
haar trappen kapot lopen
en geen pfennig betalen

hoe zal ze ooit het hotel
nog kunnen openen
wie gaat dit betalen
alsof de oorlog nog niet
genoeg geweest is
moet ze ook nog
al die
al die
vreemdelingen
onderdak geven
en niemand die vraagt
of zij dat goed vindt
of zij iets nodig heeft
dat loopt hier maar in
en uit en
denkt niet ...

Ik weet niet of Liesl luistert.
Ze krabbelt in de krullen
van haar zusjes
die elk aan een kant
tegen haar aanleunen.

De vrouw draait zich om
en kijkt me aan.
Haar blik verdonkert.
'Eén kop kun je krijgen.
Daarna moet je gaan.'
Ze zet de pot op tafel.

‘Maar mama ...’
‘We hebben niks meer, Liesl.
Niks meer.
We kunnen haar
er niet bij hebben.’

Ik wacht niet
tot een ruzie zich
ontspint.
Ik draai me om
en loop
het hotel uit.
Niemand roept
of komt
me na.

Dit is niet mijn
thuiskomst,
niet mijn leven,
niet mijn familie,
niet mijn nieuwe begin.

Ik loop het dorp uit
– het zoveelste
tijdens deze tocht –
en volg de rivier.
De schaduwen worden langer,
de kleuren dieper

en ik wil niet weer
een nacht doorbrengen
in het niets.
Zonder eten.
Zonder bed.
Zonder dak.
Zeshonderd kilometer
heb ik afgelegd
en waarom?

Waarom?

Waar kan ik nog heen?
Er is niets,
er is niemand
meer over
in dit leven.
Even vraag ik me af
of al die mensen
– Herr Schwalm,
de seinwachter,
de vrouw met haar kinderen,
alle mensen van haar dorp –
gelijk hadden.

Zou het niet gemakkelijker zijn
om gewoon
niet
te zijn?

Alm

Ik moet de tocht
op mijn herinnering
maken.

Zou het huis
uit mijn kindertijd
er nog zijn?
Het beeld
van een alm,
een boerderij
met bergen rondom
was vannacht weer opgekomen.
Ik weet niet of ik
droomde of dacht,
maar in de grijze ochtendschemer
wist ik
dat het niet ver meer was.

In Bad Tölz
moesten we overstappen
op de trein naar Lenggries.
Dan wisten we
dat het niet ver meer was.

Het was jaren geleden.
De laatste keer,
voor de oorlog,
voor de begrafenis
van mijn oom.

Ik zou me de weg
vast nog wel
herinneren.

We keken uit de raampjes,
reden langs de rivier,
de bergen tegemoet.
Als de trein
in Lenggries stopte,
duwde moeder ons
de koffers in de hand.
Vader keek uit over het perron.
Maar die laatste keer
stond zijn broer
ons niet op te wachten.

Ik volg de kronkels
van de rivier,
de bergen tegemoet.
Ik voel de herinnering
aan me trekken.

Deze keer stoven
mijn neven en nicht
niet op ons af.
Ze moesten van mijn tante
braaf in de woonkamer zitten
naast het opgebaarde lichaam
van hun vader.
We speelden niet
in het hooi.
We trokken er niet op uit
met de koeien.
Die laatste keer
bleven we
respectvol
maar even.

Aan het bospad
dat de bergen in slingert,
verzwaart mijn pas.
Er ligt een oorlog
tussen ons in.
Zullen ze me nog herkennen?
Zullen ze me nog willen?
Zullen ze nog leven?
Dag tante Judith,
dag Gretl,
oefen ik.
Mijn neven
hebben een frontleeftijd.

Toen we klein waren,
waren het kwajongensstreken
als ze elkaar bekogelden
en stervend neerstortten,
terwijl Gretl en ik
elkaars haren vlochten.

Ik werk me door het bos
naar boven.
Een bergbeek klatert
niet veraf.
Die moet ik volgen.
Mijn benen weten nog
wat mijn hoofd was vergeten.
Dan opent plots
de alm zich voor me.
Een grote, groene vlakte
omzoomd door bomen,
waarachter steile rotswanden
afgetekend
tegen de blauwe lucht.
Ik richt me op,
laat de stilte
op me inwerken.
Ik drink de natuur,
het uitzicht,
de herinneringen.

Mijn blik volgt het zandpad
dat zich tussen de weiden
slingert
tot aan
de boerderij.

De hele alm zwijgt,
enkel hoog in de lucht
gieren zwaluwen.
Er staan geen koeien
in het gras.
Het paard staat niet
naast het woonhuis.
Kon ik maar een postkaart worden
voor altijd versteend
in dit ogenblik.
Ik grijp de riemen
van mijn rugzak
en zet stevig koers
naar het huis.

De boerderij geeft
geen teken van leven.
Ik loop om het woonhuis heen.
De luiken zijn verweerd.
De verf bladdert af.
De ramen zijn vuil.

Ik zijg neer
op het bankje
naast de deur.
Het hele eind.
Alle hoop.
Voor niets.

Dan klinkt plots
metalig gekletter
en een onderdrukte schreeuw
vanuit de stal.

Ik veer op,
spieren gespannen,
oren gespitst.

De staldeur staat half open.
Wie heeft zich daar verschanst?
Mijn blik vliegt rond.
Nergens een steen
of een stok.
Ik ga voorzichtig dichter,
gluur langs de deur.

In het schemerduister
zit Gretl
op een melkkruk
naast een koe.

Een omgevallen
emmer,
de melk
dringt in
de aarden vloer.

Wanneer ik de zon achter me
verduister,
kijkt ze op.
In haar gezicht
de trekken
van het kind
van toen.

'Gretl',
zeg ik
zacht.

Het duurt even
voor ze me
in het tegenlicht
herkent.
Dan stamelt ze
mijn naam,
'Henrike',
en staat op.
Nu zie ik
dat ze zwanger is.

Ik loop naar haar toe,
omhels haar.
Haar dikke buik
tussen ons in.
Ze ruikt
nog steeds
naar stro en melk.
'Je bent het echt',
fluistert ze
in mijn oor.
Ik voel een traan
in mijn nek.
En op mijn wang.

Ik kan haar niet
loslaten.
Haar warme lijf,
haar vertrouwde geur,
mijn naam in haar stem,
eindelijk iemand
die me kent.
De jaren tussen ons in
krimpen tot een zucht.

Als ik haar loslaat,
kijk ik naar haar buik.
‘Elk moment nu’,
glimlacht ze
weemoedig.
‘Wat ben ik blij
dat jij er bent.’

Leven

Het is moeilijk
te vertellen.
Ik kan geen woorden geven
aan wat ik
heb meegemaakt.
Gretl zwijgt
met me mee.
Haar broers zijn
aan het front,
haar moeder
al een tijdje dood.
Ze zegt niet waar,
of hoe,
of wat.
We stellen elkaar
geen vragen.
Het zwijgen
is niet zwaar.

In de alledaagsheid
van kleine dingen
schuilt een geruststellende routine
die weinig woorden
nodig heeft.

Met een onuitgesproken
vanzelfsprekendheid
dekt Gretl de tafel
en een bed.
Ik veeg de vloer,
haal water uit de put.
We bakken brood,
maken pudding.
Als Gretl
naar haar buik grijpt,
maak ik haar taakjes af.

Er is voldoende
om de dagen te vullen.
Samen doen we
wat ze alleen
niet aankon.
Ik lap de ramen,
laat de lentewind
de lakens luchten,
pluk bloemen
die zij in vazen zet.

Ik zit
op het driebenige krukje.
Gretl kijkt toe.
'Je vingers
van boven naar beneden
sluiten

en ondertussen
zacht knijpen.'
De warme speen
in mijn hand
voelt vreemd.
De melk druppelt
zonder kracht.
Ik trek wat harder.
De koe stampt.
Verschrikt
spring ik
op.
Gretl lacht.
Ik lach
met haar mee.

Wanneer alle melkkannen
gevuld zijn,
komt Georg uit het dorp
met zijn paard en kar.
Hij brengt naar boven
wat Gretl op haar lijstje schreef
en neemt de melk mee
naar beneden.

Georg blijft
voor de duur
van één glas
appelcider.

Met de boodschappen
brengt hij ook
de laatste nieuwtjes
uit het dorp.
'Geen post?'
vraag Gretl hoopvol.
Georg schudt
het hoofd.
Hij vraagt niet
naar mij.
Hij doet
alsof ik hier
al mijn hele leven
woon.

Ooit
ga ik misschien zelf
met het lijstje naar het dorp.

Haar buik blijft groeien,
zit haar flink in de weg.
Ze puft en steunt, en zeult
bij elk karweitje
een krukje met zich mee.
Maar soms houdt ze stil,
laat alles vallen waar het valt
en legt glimlachend
haar handen
op haar buik.

Haar hand
maakt plaats
voor de mijne.
En onder haar huid
voel ik
het leven
schoppen.

Sterren

We zitten op het bankje,
leunen tegen de muur,
en kijken hoe de avond valt.
'Ik was zo bang',
zegt Gretl stil,
'dat ik alleen zou zijn
wanneer de baby komt.'
De laatste zon van de dag
weerkaatst tegen de rotswand
aan het einde van de alm
en zet de berg
in lichterlaaie.
'Ik zal rennen
zoals ik nog nooit gerend heb',
beloof ik haar.
We spraken al af
wat er moet gebeuren
als zij een teken geeft.
Ze neemt mijn hand
en geeft er
een kneepje in.
De zon zinkt langzaam
achter de bergkam.
Nog een laatste straal
voor de wand
weer donker wordt.

‘Ik hoop
dat het geen jongen is.’
Ze legt haar hand
op haar buik.
We zwijgen
voor ons uit.
‘Franz weet van niks.
Het was de laatste nacht
van zijn verlof.
Drie dagen was het perfect.
Met ons tweetjes hier alleen.
Hij heeft zelfs zijn ouders
niet opgezocht.
Tweeënzeventig zalige uren.’
Haar stem klinkt ver,
alsof ze niet hier meer is.
‘Dan moest hij weer weg.
Hij wist niet eens
waar hij heen gestuurd
zou worden.’
De zon is nu helemaal
verdwenen.
‘Heb jij iemand?’
Ik trek mijn wollen trui
dichter om me heen.
‘Wilhelm.’

Het is te lang geleden
dat ik zijn naam
uitsprak.
Het woord ligt
vreemd in mijn mond.
'Ik weet niet waar hij is.'
Heeft hij zich weer aangesloten?
Hebben de Russen hem gevonden?
Is hij weggevlucht?
'Hij was gedeserteerd,
dook plots weer op,

Wilhelms vuile handen
op het hagelwitte tafelkleed.

hield zich schuil
in onze flat

Wilhelms warme lippen
die zacht de mijne raakten.
Zijn sterke lichaam,
zijn voorzichtige bewegingen,
zijn diepe ogen
terwijl om ons heen
de granaten insloegen.

en was toen
opeens
weer verdwenen.'

De duisternis klimt
vanuit de bomen naar boven
als de lucht steeds dieper
paars kleurt.
'Vlak voor Franz
werd opgeroepen
trokken we de bergen in.
Hij benoemde elke plant en bloem.
Oersaai.'
Gretl lacht kort.
'Maar ik hield
van de klank van zijn stem
als hij enthousiast was.'
Ze legt haar hoofd te rusten
tegen de houten wand.
Ik voel me een indringer
in haar herinnering.
'Hij maakte me een ring
van bergmadelief.
De echte krijg je
als ik terugkom,
beloofde hij.'
Ik kijk haar aan.
De schemer
is te diep ingezet
om haar gezicht te lezen.

‘Heb je hem nog,’
vraag ik,
‘die ring?’
Ze antwoordt niet.
Of hoort me niet.
Heeft Wilhelm me,
voor die ene keer,
ooit echt opgemerkt?
vraag ik me af.
Heeft hij nog aan me gedacht,
toen hij weer verdwenen was?

Aan de hemel
fonkelen de eerste sterren.
‘We moeten zonder hen voort’,
zegt Gretl plots.
‘We kunnen niet blijven wachten.’
Haar stem klinkt resoluut.
‘We kunnen ook
zonder mannen
gelukkig zijn.’
Ik zoek de beren
aan de hemel.
Ursa Major.
Niet grote beer, maar grote berin.
Ursa Minor
Kleine berin.

‘We zullen samen
voor de baby zorgen’,
fluister ik
mijn belofte
aan hen.
We zullen
van haar houden
en haar beschermen.
We zullen het
beter doen.

Ik luister
naar de stilte.
In de boomtoppen
steekt een bries op.
In de verte
roept een uil.

Al wat
ons nog rest
is liefde.

Sax, Aline
Wat ons nog rest

© 2023 Infodok / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen en Aline Sax
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
'Infodok' is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw.
www.standaarduitgeverij.be/infodok
www.alinesax.be

Omslagontwerp: Bart Luijten
Coverbeeld: © *Civilians walk down the street flanked by bombed ruins, Ulm, Germany.* Gift of the United States Holocaust Memorial Museum, from the Collections of The National World War II Museum.
We have tried to apply the relevant legal conventions relating to copyright, as far as this was possible. People who feel that their rights have been overlooked in this respect are requested to contact the publisher.
Vormgeving binnenwerk: Smets & Ruppol

De auteur kreeg voor de totstandkoming van dit werk
een werkbeurs van Literatuur Vlaanderen.

LITERATUUR VLAANDEREN

D/2023/0034/262
ISBN 978 90 02 27861 7
NUR 285, 301

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd
– op enige manier – zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

nbd biblion
10000052670775

Uit heel wat ramen
hangen witte lakens
te rafelen aan gebroken glas.

Twee oude vrouwen
hebben op straat
een vuur gemaakt
van Hitlerportretten
en nazivlaggen.
De woede van de Russen
hoeft niet aangewakkerd.

Ik klauter de andere richting uit.
Over het puin van
andermans leven.

Berlijn, april 1945. Alle hoopt lijkt verloren. De Russen staan op het punt om de Duitse hoofdstad binnen te vallen. In de ruïnes van de stad probeert een zeventienjarig meisje te overleven, samen met haar moeder, haar jongere broer en de buren die zich met hen in de kelder verschanst hebben. De gevechten komen elke dag dichterbij. Tot het front over hun wijk rolt en de Russen heer en meester worden.

Aline Sax schreef met deze *verse novel* een beklemmende ode aan de kracht en de moed van vrouwen tijdens de allesverwoestende laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog. Al snel zit je in het verhaal en kruipt de poëtische taal onder je huid.

DAVIDSFONDS
INFODOK

9 789002 278617 >